

The Anthropogenic Myth Reduced to the Myth of Technology in Persian Futuwwat-Nama Literature

Ahmad Rahmanian *

Faculty Member, Industrial Design Department,
College of Fine Arts, University of Tehran,
Tehran, Iran

Accepted: 12/07/2025

Extended Abstract

1. Introduction

Although ancient technology was not as contentious as modern technology to warrant independent and systematic thought, it has been contemplated in various ways throughout history. During the medieval Islamic period, aside from sporadic philosophical contributions to metaphysical issues related to technology there exists evidence of a more popular discourse on technology that has been overlooked until now. The core of this non-philosophical thought is reflected in the *futuwwa* treatises or *futuwwat-namas*, which are sectarian texts of Sufism. *Futuwwa* refers to sects or groups formed from the connection between the *ayyāri*, the pre-Islamic Iranian chivalric or brotherhood organization, and Sufism in the early Islamic centuries. The beliefs and norms of this group, which permeated various social classes, including craftsmen, were documented in concise and often popular treatises from the 5th to the 14th century AH. This paper focuses on the mythical aspects of these treatises and seeks to address the differences in Islamic versions of the anthropogenic myth as part of the cosmogonic myth. In fact, through this examination, this study reveals a segment of Islamic thought on technology that has not previously been explored from the perspective of the philosophy of technology. It investigates the general theme or implication of the

Received: 21/01/2025

eISSN: 2476-6038

ISSN: 1735-3238

* Corresponding Author: ahmad.rahmanian@ut.ac.ir

How to Cite: Rahmanian, A. (2025). The Anthropogenic Myth Reduced to the Myth of Technology in Persian Futuwwat-Nama Literature, *Hekmat va Falsafe*, 21(82), 95-146. doi: 10.22054/wph.2025.83829.2280

anthropogenic myth as narrated in *futuwwa* treatises. To achieve this, two methods—narrative analysis and thematic analysis—are employed, which correspond to the syntactic and semantic levels of a narrative text, respectively, and are conducted in three stages: (1) analyzing the narrative structure of the entire myth into its kernel narratives and constituent propositions, providing a basis for comparing different versions; (2) identifying the syntactic components of the myth in general *futuwwa* version as well as how these components are combined in each specific version across the three *futuwwa* classes; and (3) comparing individual *futuwwa* treatises to clarify themes regarding commonalities or recurring patterns among these narratives as a general theme of *futuwwa*.

In the first and second stages, it becomes clear that the Islamic version of this myth, which is generally characterized by the figure of Adam in Semitic religions, differs from the Jewish version in several respects. Furthermore, it consists of a distinct set of various versions mentioned in the Quran, Hadith, historiography, and Sufism (*futtuwa-namas*). Specifically, (1) only in some histories, hadith collections and *futuwwa* treatises the myth of Adam is mentioned; (2) only in the Quran a single version is presented; (3) only in the histories a complete version is provided; (4) the versions in hadith collections and *futuwwa* treatises are neither singular nor complete; and (5) Some kernel narratives are mentioned in the Quran and the histories but are not included in *futuwwa* treatises, while some are mentioned in *futuwwa* but not in the others. Nevertheless, the *futuwwa* version itself comprises three distinct versions, each related to one of the social classes: soldiers, Sufis, and craftsmen. In the treatises of these classes, the components of the myth of Adam are presented in a scattered and fragmented manner, with each class's version covering only part of the narrative chain.

In the third stage, by comparing individual treatises, it becomes evident that the differences among these versions are shaped by kernel narratives concerning Adam's creation, sanctification, disobedience, repentance, and pilgrimage. However, their commonality lies in narratives that depict the action of creating something (a skill, tool, or rite), which can be termed *creation narratives*. This shared aspect or

theme appears in various forms across the treatises, with its main pattern being: “*Adam encounters a problem. Gabriel provides and/or teaches Adam a skill and/or technological tool. The problem is resolved*”. Some—or most—of the narratives are recorded during Adam's stay on Earth, such as the emergence of clothing-making and agricultural skills. Others have been appended to seemingly unrelated parts of the myth, such as the emergence of *ma'riki gīrī*, a theatrical power display, and a chair as its tool added to the action of Adam's sanctification or the emergence of the skill of shaving related to Adam's height reduction or the emergence of covering garments associated with his act of repentance. Some are also recorded in different places within various treatises across several parts of the myth, such as skills related to archery, butchery and slaughtering, shaving (or barbering), and felt-making.

The *futuwwa* version reveals significant syntactic and semantic differences compared to other Islamic versions of the myth, such that the individual treatises of *futuwwa*, each of which mentions only some—not all—of the actions of the myth, are limited to narratives that share a common theme of creation. However, their differences never express independent content; rather, they serve as introductions or contexts for presenting those shared narratives. Thus, the entire myth of Adam is reduced into creation narratives or *mythems*, whereas in other versions, particularly in histories, there is no reduction in the structure of the myth or assignment of different values to its components. Therefore, according to this reduction of the myth in *futuwwa* version, the main theme of this myth is no longer the creation of humanity—as seen in the versions of the Quran and histories—but rather *the emergence of technology*. Although some of these mythological narratives about the emergence of technology are also found in histories and their structural patterns is derived from narratives about the creation of rites in Sufi treatises, the *futuwwa* version represents more than just a simple modification of these older narratives.

Keywords: Technology, Anthropogenic Myth, Tasawwuf, Futuwwa, Futuwwat-Nama.

تقلیل اسطوره انسان-پیدایی به اسطوره پیدایش تکنولوژی در فتوت نامه‌های فارسی

عضو هیئت علمی گروه طراحی صنعتی، ردیس هنرهای زیبا دانشگاه تهران،
تهران، ایران

* احمد رحمانیان

چکیده

در دوره اسلامی، شواهدی مبنی بر وجود تفکری غیرفلسفی درباره تکنولوژی وجود دارد که تاکنون مغفول مانده است. بخش اصلی این تفکر در آثار فرقه‌ای فتوت انعکاس یافته است که به ادبیات عرفانی تعلق دارند. در برخی از این رساله‌ها در چارچوبی اسطوره‌شناختی به جنبه‌هایی از تکنولوژی پرداخته شده است که بررسی آن‌ها می‌تواند از مفهوم تکنولوژی در تلقی بخش مهمی از جامعه اسلامی قدیم، یعنی عوام صنعتگر، پرده بردارد. مقاله حاضر بر یکی از اساطیر مذکور در رساله‌ها، یعنی اسطوره انسان-پیدایی، تمرکز می‌کند و از طریق بررسی تطبیقی تقریر فتوت از این اسطوره با تقریرهای رسمی آن در ادبیات اسلامی نشان می‌دهد که تقریر فتوت تفاوت‌های نحوی و معنایی قابل توجهی با دیگر تقریرها دارد. در این تقریر اسطوره انسان-پیدایی به برخی خرده اسطوره‌های مبدأ تقلیل داده می‌شود که مضمون اصلی آن‌ها، برخلاف تقریرهای دیگر، نه پیدایش انسان، بلکه پیدایش تکنولوژی است. هرچند برخی از این خرده اسطوره‌های پیدایش تکنولوژی در تواریخ نیز آمده‌اند و الگوهای ساخت آن‌ها نیز برگرفته از روایت‌های پیدایش آئین در رساله‌های صوفیانه است، با این حال، تقریر فتوت چیزی بیش از حاصل یک جرح و تعدیل ساده از این روایت‌های قدیم‌تر است.

کلیدواژه‌ها: تکنولوژی، اسطوره انسان-پیدایی، تصوف، فتوت، فتوت نامه.

۱. مقدمه

بیان مسئله: اگرچه تکنولوژی قدیم آن اندازه مسئله‌ساز نبوده است که همچون تکنولوژی جدید موضوع تفکری نظام‌مند قرار گیرد، با این حال در زمان خود به روش‌های مختلفی مورد تفکر قرار گرفته است. در دوره اسلامی، قطع نظر از برخی مشارکت‌های جسته‌گریخته فلسفی در بعضی از مسائل متافیزیکی مربوط به تکنولوژی همچون مفهوم صُنْع، جوهر بودن یا نبودن مصنوع و غیره، شواهدی مبنی بر وجود تفکری غیرفلسفی درباره تکنولوژی وجود دارد که تاکنون مغفول مانده است. بخش اصلی این تفکر در آثار فرقه‌ای فتوت انعکاس یافته است که به ادبیات عرفانی تعلق دارند. فتوت رویکرد اخلاقی برخی فرقه‌های صوفیه و گروه‌های اجتماعی است که از پیوند جنبش ایرانی عیاری با تصوّف در قرون اولیه اسلامی شکل گرفته است. باورها و هنجارهای این فرقه و گروه‌ها در فاصله زمانی قرون پنجم تا چهاردهم هجری به صورت رساله‌هایی موسوم به کتاب/فتوت یا فتوت‌نامه ضبط شده‌اند که به خصوص موارد متأخر آن‌ها نثری موجز و غالباً عامیانه دارند. در برخی از این رساله‌ها و در چارچوبی اسطوره‌شناختی به طور پراکنده و غالباً ضمنی به جنبه‌هایی از تکنولوژی پرداخته شده است که بررسی آن‌ها می‌تواند از مفهوم تکنولوژی در تلقی بخش مهمی از جامعه اسلامی قدیم، یعنی عوام صنعتگر، پرده بردارد. مقاله حاضر بر یکی از اساطیر مذکور در رساله‌ها، یعنی اسطوره انسان-پیدایی^۱، تمرکز می‌کند و می‌کوشد تا از طریق بررسی مقایسه‌ای تقریر^۲ فتوت از این اسطوره با تقریرهای رسمی آن در ادبیات اسلامی نشان دهد که تکنولوژی وجه تفاوت این تقریر خاص است. به عبارت دقیق‌تر، این ایده را مطرح می‌کند که اسطوره انسان-پیدایی در تقریر فتوت، برخلاف معمول، به پیدایش انسان دلالت نمی‌کند، بلکه به اسطوره پیدایش تکنولوژی تقلیل یافته است.

1. Anthropogenic

۲. به منظور جلوگیری از خلط معادل‌های فارسی *narrative* و *version* که معمولاً *روایت* را برای هر دو به کار برده‌اند، این مقاله نقل یا تقریر را برای اصطلاح دوم حفظ کرده است.

اسطوره انسان-پیدایی و ادبیات اسلامی: اسطوره مبدأ^۱ یا علت شناختی به یکی از انواع اسطوره اشاره دارد که در آن پیدایش چیزی روایت می‌شود (Eliade, 1963, 21). خدایان، جهان (طبیعی)، انسان و برخی امور مرتبط با آن‌ها موضوعات اصلی این اسطوره‌اند؛ اما چنین نیست که دامنه موضوع این نوع اسطوره در نظام‌های اسطوره‌ای مختلف یکسان باشد؛ به عبارت دیگر، این نظام‌ها همواره پیدایش چیزهای واحدی را روایت نمی‌کنند، چنان‌که مثلاً در فرهنگ نارس (اروپای شمالی) درباره پیدایش جانور و گیاه یا در فرهنگ وارانو (آمریکای جنوبی) درباره پیدایش انسان توضیح روشنی داده نمی‌شود. علاوه بر این، در نظام‌های اسطوره‌ای مختلف پیدایش چیزهای واحد نیز از طریق یک مدل واحد روایت نمی‌شود، چنان‌که برای مثال مضمون جهان-پیدایی^۲ در فرهنگ یونانی طبق مدل خلق از بی‌نظمی^۳ تبیین می‌شود (Hesiod, 2006, 26)، حال آنکه در فرهنگ چینی بر اساس مدل تخم کیهانی^۴ (Leeming, 2009, 313) و در فرهنگ ابراهیمی طبق مدل خلق از عدم^۵ (عهد عتیق، ۱۳۹۳، ۱۲۵؛ عهد عتیق، ۱۳۹۹، ۲۲۹؛ عهد عتیق، ۱۳۸۰، ۱۰۳۶؛ عهد جدید، ۱۳۸۷، ۴۶۹ و ۱۰۳۱؛ قرآن، ۲: ۱۱۷ و ۶: ۱۰۱)^۶. اسطوره انسان-پیدایی یا انسان اول یکی از مصادیق اسطوره مبدأ است. این اسطوره در نظام‌های مختلف، در روابط متفاوتی با دیگر مصادیق اسطوره مبدأ، به خصوص اسطوره‌های پیدایش خدا (یان)^۷ و جهان‌پیدایی، قرار می‌گیرد، بدین صورت که در آن‌ها، انسان به واسطه کنش‌های متفاوتی از یک موجود

1. origin myth or etiological myth

2. cosmogonic

3. chaos

4. cosmic egg

5. ex nihilo

۶. به ترتیب، تورات، ۱: ۱، مزامیر، ۳۳: ۶ و اشعیا، ۴۵: ۷.

۷. به ترتیب، رساله به عبرانیان، ۱۱: ۳ و انجیل یوحنا، ۱: ۳.

۸. در متن سوداپیگرافی کتاب خنوخ از تعبیر برآمدن چیزهای دیدنی از نادیدنی نیز گفته شده است

(Charlesworth, 1983: 144).

9. theogonic

الهی بر روی جزء یا اجزاء متفاوتی از جهان خلق می‌شود. برای مثال، در فرهنگ چینی و برخی از فرهنگ‌های (استرالیا) انسان به‌طور ازلی جزئی از جهان بوده است؛ در فرهنگ یونانی نسل‌های مختلف انسان از فلزات و خاک ساخته می‌شوند (Hesiod, 2006, 60-62)، در فرهنگ نورس به دست اُدین، ویلی و وه از چوب تراشیده می‌شود (Sturluson, 1916, 21)؛ در فرهنگ اینکا (آمریکای جنوبی) ویراکوچا انسان را از سنگ می‌سازد (de Gamboa, 2007: 29)؛ در فرهنگ مائوری (نیوزلند) و زونی (آمریکای شمالی) از زمین و خورشید زاده می‌شود (وارنر، ۱۳۸۹، ۲۵؛ الیاده، ۱۳۹۵، ۲۱۷)؛ در فرهنگ مصری از زمین مردابی (Diodorus of Sicily, 1989: 37) و در فرهنگ یونانی نیز از آب و زمین به دست پرمثئوس ساخته می‌شود (Apollodorus, 1921: 51)؛ در فرهنگ زرتشتی، طبق روایت پهلوی، به دست هرمزد از خاک (میرفخرایی، ۱۳۶۷، ۵۵) و طبق بندهش، در مرتبه‌ای دیگر از گیاه آفریده می‌شود (فرننگ دادگی، ۱۳۹۰، ۶۶ و ۸۱).

در فرهنگ ابراهیمی، انسان اوّل با نام آدم معرفی می‌شود که دست‌کم طبق کلی (Clay, 2007, 132)، آندریاسن (Andreasen, 1981, 181)، پریچارد (Pritchard, 2016, 101) و برخی دیگر مأخوذ از اسطوره بین‌النهرینی (سومری) آداپا^۱، «یکی از آپکالوها یا حکمای هفتگانه، است که به وسیله آ، ساخته می‌شود» (لیک، ۱۳۸۵: ۳). روایت کنونی این اسطوره از چهار قطعه تشکیل شده است: قطعه A از آرشیو بابل کهن (عراق، تل حدّاد، قرن ۱۹ تا ۱۶ ق‌م)، قطعه B از آرشیو آم‌هوتپ چهارم (مصر، تل العمارنه، قرن ۱۴ ق‌م) و قطعات A، C و D از کتابخانه آشوربانیپال (عراق، نینوا، قرن ۷ ق‌م). در فرهنگ بین‌النهرین (بابلی)، طبق الواح انومالیش، انسان به دست مردوک از تن تیامت که بخشی از آن به زمین بدل شده بود و خون کینگو آفریده می‌شود (Heidel, 1951, 46). ریشه‌شناسی نام آدم نیز باور عام به آفرینش انسان از خاک و خون الهی را در فرهنگ‌های آسیای غربی تأیید می‌کند: در زبان اکدی، adamu به معنی خون، adamatu خون تیره و adamātu زمین

1. Adapa

تیره و سرخ است (Skolnik et al., 2007: 371). در عبری نیز *dam* به معنی خون (Strong, 1999: 12) (و هم در عربی)، *adam* سرخ (ibid) و *adama* زمین (ibid: 162) است؛ در فرهنگ اوگاریتی، *adam* هم نام انسان و هم نام خدای زمین است، چنان که در متون RS، ال (El)، خدای خالق، *ab ādām* (ابوالبشر) خوانده شده است (Widengren, 1958: 174). در فرهنگ‌های آسیای غربی، انسان علاوه بر این که از خاک آفریده می‌شود، اغلب بر ناکامی‌اش در یافتن بی‌مرگی نیز مورد تأکید قرار می‌گیرد، این امر در مورد آداپا (Pritchard, 2016: 102)، آدم (عهد عتیق، ۱۳۹۳: ۱۳۶) و نیز گیلگمش (George, 1999: 98) در ربط با یک گیاه/خوراکی (Andreasen, 1981, 185) و در مورد آدم (عهد عتیق، ۱۳۹۳: ۱۳۴) و گیلگمش (George, 1999: 99) با دخالت مار روی می‌دهد.

در فرهنگ ابراهیمی، نقل اسطوره آدم در سفر پیدایش تورات (عهد عتیق، ۱۳۹۳: ۱۴۱-۱۳۰) آغاز می‌شود که در آن مهم‌ترین رویدادهای این اسطوره از آفرینش تا اخراج و گناه قاین و مرگ آدم به اختصار ذکر شده‌اند. در متون سوداپیگرافایی زندگی آدم و حوا (قرن ۱ م) (Charlesworth, 1985: 258-295)، مکاشفه آدم (قرون ۱ تا ۴ م) (Charlesworth, 1983: 712-719) و عهد آدم (قرون ۲ تا ۵ م) (Ibid: 993-995)، جزئیات قابل توجه دیگری به رویدادهای پس از اخراج افزوده می‌شود. در بخش‌های مختلف هگادای تلمود/ورشلیم (نیمه دوم قرن ۴ تا نیمه اول قرن ۵ م) (Neusner, 2008: 288, 312, 8073, etc.)^۱ و تلمود بابلی (بعد از نیمه اول قرن ۵ م) (Rodkinson, 2023: vol 1, 90; vol. 3, 65; vol. 6, 190; etc.)^۲ و برخی دیگر از متون ادبیات یهودی مسیحی نیز اشارات پراکنده‌ای به آن شده است. اسطوره آدم در ادبیات اسلامی نیز ظاهر می‌شود. قرآن در سوره‌های بقره، اعراف، حجر، اسراء، طه و ص به‌طور پراکنده بخش‌هایی از آن را

۱. به ترتیب، پراخوت: ۸: ۵، ۹: ۱ و سَنهدَرین، ۴: ۹.

۲. به ترتیب، شَبث: ۵۵b، پَساخیم: ۵۴a؛ باوا بَترا، ۵۸a.

نقل می‌کند که مبنای اصلی تقریرهای بعدی آن را در ادبیات اسلامی (مشخصاً تفسیر، حدیث، تاریخ و عرفان) شکل می‌دهد، هرچند این تقریرهای چندگانه تأثیرات واضحی از عهد عتیق، تلمود و سوداپیگرافا را نشان می‌دهند. علاوه بر این، دست‌کم بخشی از این ادبیات دربردارنده تغییراتی در اسطوره است که گاهی حتی نه فقط در ادبیات اسلامی بدیع می‌نماید، بلکه سابقه‌ای در ادبیات یهودی هم ندارد. در این خصوص، نقش ادبیات عرفانی برجسته‌تر است. چنان‌که تا پیش از قرن چهارم، اسطوره و تصویر آدم در ادبیات عرفانی همان است که از حدیث برمی‌آید، اما پس از آن جنبه نمادی می‌یابد و وجود غیرتاریخی آدم بیش از پیش موردنظر قرار می‌گیرد. این تصویرگری نمادی گرچه با حلاج و روزبهان بقلی آغاز می‌شود، با ابن عربی و مکتب او غنا می‌یابد (موحد، ۱۳۷۴، ۱۹۲-۱۹۰). در رساله‌های فتوت، آدم بیش از پیش مورد توجه قرار می‌گیرد، به طوری که ذکر نام او یا بخشی از اسطوره‌اش در اکثر این متون، وی را، در کنار [حضرت] محمد و [حضرت] علی، به یکی از شخصیت‌های مرکزی این ادبیات بدل می‌کند. اما، تصویری که این بخش عامیانه ادبیات صوفیانه عرضه می‌کند، به عکس، غیرنمادی و (شبه) تاریخی است.

روش‌شناسی: در این پژوهش که با رویکردی برون‌دینی صورت می‌گیرد^۱ دو روش تحلیل روایت و تحلیل مضمونی به کار گرفته می‌شود که به ترتیب، ناظر به سطوح نحوی و معناشناختی^۲ یک متن روایی‌اند (در جدول ۱ رابطه اجزاء مختلف این سطوح متناظر نشان داده شده است). درواقع، مقاله حاضر مضمون کلی اسطوره انسان-پیدایی را آن‌گونه که در رساله‌های فتوت روایت شده است جستجو می‌کند. بدین منظور، (۱) ساختار روایی کل

۱. پژوهش حاضر مفهوم فلسفی اسطوره را در نظر دارد که مطابق آن، اسطوره نه خبری کذب است نه همچون افسانه به یک گونه ادبی محض تحویل می‌پذیرد، بلکه بیان نمادی یک حقیقت بنیادی درباره انسان - هرچند، به قول ریکور، نه حقیقتی تجربی و تاریخی بلکه فراتاریخی - است، بیانی که متفاوت از شیوه بیان علمی متفاوت است (Cassirer, 1965: 45-49; Goodman, 1978: 102; Ricoeur, 1967: 236; Ricoeur, 1995: 47-57).

۲. تحلیل مضمونی محدود به لایه معنایی اول و صریح روایت است.

اسطوره به روایت‌های پایه و گزاره‌های سازنده آن تحلیل می‌شود که مبنای مقایسه تقریرهای اسلامی مختلف را فراهم می‌کند، (۲) اجزاء نحوی اسطوره در تقریر عام فتوٰ و نیز نحوه ترکیب این اجزاء در هر یک از تقریرهای خاص طبقات سه گانه فتوٰ مشخص می‌شود و (۳) تقریر رساله‌های منفرد فتوٰ مورد مقایسه قرار می‌گیرد که مضمون ناظر به وجه اشتراک تقریرها مضمون کلی تقریر فتوٰ را مشخص خواهد کرد.

جدول ۱. رابطه اجزاء نحوی و معناشناختی طبق دو روش مذکور^۱ (مؤلف)

سطح معناشناختی			سطح نحوی			
تحلیل مضمونی			تحلیل روایت			
مضمون کلی	مضمون (مرتبه ۲)	مضمون (مرتبه ۱)	گزاره سازنده	روایت پایه (مرتبه ۱)	روایت پایه (مرتبه ۲)	روایت کلی
مضمون کلی	۱	۱	۱	۱	۱	روایت کلی
			۲			
			...			
		۲	۲			
		...	...			
	۲	...	...	۲		
	n	n	n	n	n	

مقاله حاضر همه فتوٰ نامه‌های فارسی تاکنون منتشر شده، مشتمل بر ۱۲۰ رساله را مورد بررسی قرار می‌دهد. این فهرست ۲ رساله *آداب الحرب و جامع الهدایه* که اثر این فرقه یا مرتبط با آن بوده‌اند را هم شامل می‌شود. همچنین، همه تواریخ فارسی و مهم‌ترین متون تاریخ‌نگاری اسلامی را که در آن‌ها تقریر قابل ملاحظه‌ای از اسطوره انسان-پیدایی

۱. طبق بررسی اولیه تقریرهای اسلامی، این اسطوره از حیث نحوی به سه سطح گزاره سازنده-روایت پایه مرتبه اول-روایت پایه مرتبه دوم تحلیل پذیر است. طبق روش تحلیل روایت، هر روایت (کلی) از یک یا چند روایت پایه و هر روایت پایه، خود، از حداقل دو گزاره (سازنده) ساخته شده است. هر گزاره‌ای یک کنش را بازنمایی می‌کند و توالی گزاره‌ها در یک روایت پایه باید با تغییر وضعیت در موضوع گزاره‌ها همراه باشد (Prince, 2012: 83).

ذکر شده است در برمی‌گیرد، شامل ۱۹ متن تاریخ عمومی، ۷ تاریخ دین (انبیاء) و ۷ تاریخ علم. علاوه بر این، مجامع حدیثی متقدم سنی و شیعه، شامل صحاح سته، کتب اربعه و برخی متون دیگر را در برمی‌گیرد. با توجه به هم‌سنخی حدیث و تاریخ در نقل رویدادهای جزئی تاریخی، در اینجا بنا به اقتضا از این دو ذیل مفهوم عام‌تر و کهن اخبار یاد می‌شود. همچنین، نظر به متن محور بودن این پژوهش و کثرت متون، ارجاع به متونی که موضوع پژوهش‌اند از طریق کدگذاری به شیوه‌ای که در فهرست منابع آمده است صورت می‌گیرد.

۲. تحلیل تقریرهای اسلامی اسطوره انسان-پیدایی

به‌منظور مقایسه تقریرهای اسلامی، در وهله اول، لازم است ساختار روایی کل اسطوره به روایت‌های پایه و گزاره‌های سازنده تحلیل شود. جدول ۲ چنین تحلیلی را شامل می‌شود.

جدول ۲. تحلیل روایت در تقریرهای اسلامی اسطوره انسان-پیدایی^۱ (مؤلف)

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
۱. آدم	۱. خدا قصد	۱. خدا قصد می‌کند جانشینی برگزیند (قر ۲، ۳۰؛ تواربخ؛ فت ۸، ۹۰).
آفریده	می‌کند جانشینی	۲. فرشتگان اعتراض می‌کنند (قر ۲، ۳۰؛ تواربخ؛ فت ۲۹، ۲۷۵).

۱. در خصوص نحوه کاربرد برخی علائم نگارشی در جدول تحلیل روایت: (۱) گزاره‌ها/روایت‌هایی که جای آن‌ها در توالی گزاره‌ها/روایت‌ها قابل تشخیص نیست یا گزاره‌ها/روایت‌هایی که الگوی سه‌گانه گزاره سازنده-روایت پایه مرتبه اول-روایت پایه مرتبه دوم را مخدوش ساخته‌اند (یعنی، برای مثال، آنگاه که یک گزاره، خود، به یک روایت پایه تبدیل شده باشد، اما از حیث معنایی چنان نباشد که بتواند در سطح روایت‌های پایه مرتبه اول قرار گیرد، بلکه وضعیتی بینابینی داشته باشد) با پرانتز مشخص شده‌اند. (۲) با توجه به تعدد حالات ممکن در اظهار یک روایت عبارت درون هر گروه یک جزء ممکن را مشخص می‌کند. (۳) مواردی که اکثر متون تاریخ بدان اشاره کرده‌اند به‌منظور اجتناب از اطناب بدین صورت ثبت شده است.

۲. مواردی که اکثر متون تاریخ بدان اشاره کرده‌اند به‌منظور اجتناب از اطناب بدین صورت ثبت می‌شود.

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
می شود	برگزیند.	۳. خدا پاسخ می دهد که چیزی می دانم که نمی دانید (قر ۲، ۳۰؛ تواربخ).
	۲. فرشته ای از زمین خاک بر می گیرد.	۱. خدا [جبرئیل] ^۱ [نب ۸] به ترتیب، جبرئیل، میکائیل و عزرائیل [ط ۵۶؛ ا ۲۸؛ ف ۱۵، ۴۷] [شیطان] [ط ۵۷] را می فرستد تا از زمین خاک بر گیرد.
		۲. هر بار زمین مانع می شود (ط ۵۶؛ ا ۲۸؛ ف ۱۵، ۴۷).
		۳. [عزرائیل] [ط ۵۶؛ ا ۲۹؛ ف ۱۵، ۴۸؛ ف ۳۶، ۲۷۷] [شیطان] [ط ۵۷] از زمین خاک بر می گیرد.
۳. پیکر آدم ساخته می شود.	۳. پیکر آدم ساخته می شود.	۴. [خاک های مختلفی از] [سیاه و سفید و سرخ] [ط ۵۶؛ ا ۲۹؛ مع ۲۱؛ مت ۲۰؛ ک ج ۱، ۸۵؛ ف ۱۵، ۴۸] [ریز و درشت] [ط ۵۷؛ مع ۲۱؛ ا ۲۸؛ مت ۲۰] [نیک و بد] [ک ج ۱، ۸۵] [شور و شیرین] [ط ۵۷؛ مع ۲۱؛ ا ۲۸؛ مت ۲۰؛ ف ۱۵، ۴۸] [سهل و حزن] [ک ج ۱، ۸۵] و خاک هر اندامی از جای مختلفی: سر از [کعبه] [ث ۲۳] [بیت المقدس] [بخ ۹۲] [روی از بهشت] [بخ ۹۲] [محاسن و چشم از خاک کوثر] [بخ ۹۲] [سینه و پشت از] [بیت المقدس] [ث ۲۳] [عراق] [بخ ۹۲] [ران ها از یمن] [ث ۲۳؛ بخ ۹۲] [ساق ها از] [مصر] [ث ۲۳] [هند] [بخ ۹۲] [حجاز] [ث ۲۳] [گردن از دشت] [بخ ۹۲] [استخوان از کوه] [بخ ۹۲] [جگر از موصل] [بخ ۹۲] [روده ها از جزیره] [بخ ۹۲] [سپرز از حجاز] [بخ ۹۲] [عورت از بابل] [بخ ۹۲] [دست راست از] [مشرق] [ث ۲۳] [کعبه] [بخ ۹۲] و [دست چپ از مغرب] [ث ۲۳] [فارس] [بخ ۹۲] و [پوست از طائف] [بخ ۹۲] [از جهات مختلف زمین] [سا، ج ۴، ۲۰۰۴؛ ست ج ۵، ۴۷؛ سن ج ۶، ۴۲۸؛ ف ۳۶، ۲۷۷] فراهم می آید.
		۱. آن خاک [با] [آب] [ا ۲۹] باران [ب ۵؛ نب ۸] [آب بهشت] [۴۰ روز] [کلب ج ۲، ۷؛ ف ۴۰، ۵۹؛ ف ۷۷، ۹۹] [۴۰ سال] [مع ۲۱؛ ف ۱۵، ۴۸] [آب فرات] [کلب ج ۲، ۷] سرشته می شود [تا گلی چسبناک شود] [ط ۵۷؛ ا ۳۰].
		۲. زمانی [۴۰ سال] [مع ۲۱] واگذاشته می شود [تا لجنی گندیده] [و سپس سفال] [قر ۱۵، ۲۶ و ۲۸ و ۳۳؛ قر ۱۲، ۲۳؛ قر ۷، ۳۲؛ قر ۵۵، ۱۴] می گردد [ط ۵۷؛ ا ۲۹].

۴. با توجه به تعدد حالات ممکن در اظهار یک روایت عبارت درون هر گروه یک جزء ممکن را مشخص می کند.

روایت پایه (مرتبه ۲)	روایت پایه (مرتبه ۱)	گزاره سازنده
		۳. پیکر آدم [به دست خدا] (صم ج ۱، ۱۸۴؛ ستب ج ۳، ۳۲؛ سنب ج ۶، ۲۸۴؛ سد، ج ۳، ۱۸۴۹؛ ما، ج ۳۶، ۶۹) ساخته می‌شود (تواریخ، فت ۳۷، ۹۴).
		۴. زمانی [۴۰ شب] (ا ۳۰) [روز] (طب ۵۷؛ بن ۵) یا [سال] (ا ۳۰؛ مع ۲۱؛ نید ۸) [میان مکه و طائف] (بن ۵؛ نب ۸؛ فت ۱۵، ۴۸) واگذاشته می‌شود.
		۱. فرشتگان از او در شگفتی یا هراس‌اند (طب ۷۲؛ ا ۳۰؛ فت ۱۵، ۴۹).
	۴. شیطان در درون پیکر آدم سیر می‌کند.	۲. شیطان به درون پیکر آدم می‌رود (ا ۳۰؛ فت ۱۵، ۴۹).
		۳. آن را [میان‌تهی] (مب ۲۴؛ خو، ۱۹) [دارای شگفتی] (فت ۱۵، ۴۹) می‌یابد.
		۱. چهار فرشته مقرب جان آدم را در طبقی از نور می‌آورند (جو، ۹).
	۵. خدا از روح خود در او می‌دمد.	۲. [[فرشتگان] (جو، ۹) [جبرئیل] (نب ۸) او را جان می‌دهد] [خدا از روح [نور] (فت ۳۴، ۱۲۶) خود در او می‌دمد] (قر ۳۸، ۷۲؛ تواریخ؛ فت ۱۴۹، ۳۵؛ ۲۱۹؛ فت ۴۰، ۵۹).
		۳. هر یک از اندام‌های او [از سر تا به پاها] (طب ۵۸؛ ا ۳۰) [از پاها تا به سر] (بخ ۹۴) جان می‌گیرد (ا ۹۴؛ نب ۲۴؛ جو، ۱۱-۹).
		۴. خدا فتوت را در وجود او می‌نهد (فت ۹۳، ۲۸).
	۱. آدم در جای والایی قرار می‌گیرد.	۵. خدا [همه نام‌ها] (قر ۲، ۳۱؛ قر ۹۶، ۵؛ تواریخ؛ فت ۵، ۲۴۰) [علم همه موجودات] (نا، ۱۴؛ فت ۸، ۹۰) [۴۰ روز حکمت خود] (فت ۱۵، ۴۸) به او می‌آموزد ^۱ .
		۶. خدا به کتف چپ و راست او می‌زند. فرزندان آدم همچون ذراتی پدیدار می‌شوند. اهل بهشت و دوزخ متمایز می‌شوند (ما، ج ۴۵، ۴۸۱).
		۱. زمانی [هفت روز] (بن ۶؛ نب ۸) [در آنجا] [مکه] نشسته است] (نب ۸) [در زیر عرش ایستاده است] (فت ۲۹، ۳۰۳).
۲. آدم تقدیس می‌شود		۲. [حله‌ها و تخت] (بن ۶؛ ف ۴۰، ۶۰) [و تاج] (نب ۹؛ بخ ۹۹) و میوه می‌آورند [و در موضع کعبه می‌گذارند] (بل ۷۸؛ بن ۶) [یکی از حله‌ها لباس فتوت است] (فت ۴۰، ۵۹) [جبریل صندلی می‌آورد] (فت ۲۹، ۳۰۳).

۱. این کنش در جاهای دیگری و در ربط با کنش‌های دیگری چون اخراج آدم و عهد خدا با آدم نیز نقل شده است، اما به صورت آموختن دانش یا صنعت همه چیز.

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
۳. آدم نافرمانی می کند.	۲. فرشتگان به آدم سجده می کنند.	۳. [آدم حله‌ها] او تاج را می پوشد و بر تخت می نشیند [بل ۷۸؛ بخت ۹۹؛ بن ۶] [آدم بر صندلی می نشیند] (فت ۲۹، ۳۰۳).
		۱. خدا آن نام‌ها را از فرشتگان می پرسد (قر ۲، ۳۱؛ تواریخ).
		۲. فرشتگان در می مانند (قر ۲، ۳۲؛ تواریخ).
		۳. خدا از آدم می خواهد که آن‌ها را آگاه سازد (قر ۲، ۳۳؛ تواریخ؛ فت ۲۹، ۳۰۳).
		۴. آدم آن نام‌ها را می گوید (قر ۲، ۳۳؛ تواریخ؛ فت ۲۹، ۲۷۵). (پیدایش فن معرکه گیری)
		۵. خدا به فرشتگان امر می کند که سجده کنند (قر ۲، ۳۴؛ قر ۷، ۱۱؛ قر ۱۷، ۶۱؛ قر ۱۸، ۵۰؛ قر ۲۰، ۱۱۶؛ تواریخ؛ فت ۹۰، ۳۴، ۱۲۶).
	۳. شیطان سرپیچی می کند.	۶. فرشتگان سجده می کنند (قر ۲، ۳۴؛ قر ۷، ۱۱؛ قر ۱۷، ۶۱؛ قر ۱۸، ۵۰؛ قر ۲۰، ۱۱۶؛ تواریخ؛ فت ۳۴، ۱۲۶ و ۱۹۱ و ۲۰۲؛ فت ۴۰، ۶۰).
		۱. شیطان سرپیچی می کند (قر ۲، ۳۴؛ قر ۷، ۱۱؛ قر ۱۷، ۶۱؛ قر ۱۸، ۵۰؛ قر ۲۰، ۱۱۶؛ قر ۳۸، ۷۴؛ تواریخ؛ فت ۳۴، ۱۹۸؛ فت ۳۷، ۳۸۵؛ فت ۱۱۸، ۱۲۱).
		۲. خدا از شیطان سؤال می کند (قر ۷، ۱۲؛ قر ۳۸، ۷۶؛ تواریخ).
	۴. شیطان سوگند می خورد که آدم را گمراه کند.	۳. شیطان پاسخ می دهد که از آدم برتر است (قر ۷، ۱۲؛ قر ۳۸، ۷۶؛ تواریخ).
		۱. خدا شیطان را از آن جایگاه طرد می کند (قر ۷، ۱۳ و ۱۸؛ قر ۳۸، ۷۷ و ۷۸؛ تواریخ).
		۲. شیطان تا روز بعث از خدا مهلت می خواهد (قر ۷، ۱۴؛ قر ۳۸، ۷۹؛ تواریخ).
		۳. خدا به او مهلت می دهد (قر ۷، ۱۵؛ قر ۳۸، ۸۰؛ تواریخ).
	۱. حوّا آفریده می شود.	۴. شیطان به گمراه کردن انسان سوگند می خورد (قر ۷، ۱۶ و ۱۷؛ قر ۳۸، ۸۲؛ تواریخ).
		۱. آدم [بر آن تخت] (بل ۷۸) [در بهشت] (طب ۶۳؛ ائ ۳۴) می خوابد.
		۲. خدا حوّا را [از پهلوی چپ آدم] (طب ۶۳؛ ائ ۳۴؛ بخت ۱۴۳؛ فت ۴۸، ۲۲۳) [از مهره کمر آدم] (صد، ج ۳، ۳۷۹) خلق می آفریند (بل ۷۸ و غیره).
		(۲، ۱). آدم چون او را می بیند میل او می کند (بخت ۱۴۴).

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
		۲، ۲). جبریل او را منع می‌کند و آن‌ها را به عقد یکدیگر در می‌آورد (بخ) (۱۴۴).
		۳. خدا آدم [و حوا] را در بهشت قرار می‌دهد (قر ۲، ۳۵؛ قر ۷، ۱۹؛ توارخ؛ فت ۴۶، ۲۰۱؛ فت ۴۸، ۲۲۳؛ فت ۵۰، ۲۴۱).
	(۲). تیراندازی پدید می‌آید.	۱. [روزی] شجاعت و مردی در آدم به حرکت در می‌آید (فت ۱۶، ۲۳۵؛ فت ۳، ۲۴۰؛ فت ۲۰، ۱۲۴).
		۲. جبریل از عرش کمان می‌آورد (فت ۱۶، ۲۳۵؛ فت ۳، ۲۴۰؛ فت ۲۰، ۱۲۴).
		۳. جبریل به آدم تیراندازی می‌آموزد (فت ۱۶، ۲۳۵؛ فت ۳، ۲۴۰؛ فت ۲۰، ۱۲۴). (پیدایش فن تیراندازی، تقریر اول)
		۴. آدم به تیری زاغ بهشت را می‌زند (فت ۳، ۲۴۰؛ فت ۱۶، ۲۳۵؛ فت ۲۰، ۱۲۴).
	۳. شیطان آدم را می‌فریبد.	۱. خدا هشدار می‌دهد به خوردن از آن درخت (قر ۲، ۳۵؛ قر ۷، ۱۹؛ توارخ) و این که [آوارگی از بهشت رنج است، زیرا مقرر گردیده است که آدم آنجا گرسنه و عریان و تشنه و آفتاب زده نماند] (قر ۲۰، ۱۱۸ و ۱۱۹؛ توارخ) [گندم نخوری که خبیثی است و در بهشت بول و غایط معین نیست] (فت ۴۶، ۲۰۱؛ فت ۵۰، ۲۴۱).
		۲. شیطان از طریق مار و طاووس به بهشت وارد می‌شود (طب ۶۶؛ بن ۶؛ بلب ۸۱؛ بخ ۱۵۱؛ ثع ۲۶؛ بو، ۱۰۳؛ میب ۲۸).
		۳. شیطان می‌گوید خدا نهی کرد تا مبادا فرشته یا جاودانه شوید (قر ۷، ۲۰؛ قر ۲۰، ۱۲۰؛ ائ ۳۵) [شیطان آدم [آن‌ها] (قر ۲، ۳۶؛ قر ۷، ۲۰ و ۲۷؛ قر ۲۰، ۱۲۰) را می‌فریبد] (فت ۴۶، ۲۰۱؛ فت ۵۰، ۲۴۱).
	۴. آن‌ها از آن درخت می‌خورند.	۱. [آدم [بی‌عزم] (قر ۲۰، ۱۱۵) [حریص] (فت ج ۳، ۱۹۲) است] [حوا] خوردن از آن درخت را شرط هم‌آغوشی می‌گوید] (ائ ۱۳۵)
		۲. [از آن درخت می‌خورند] (قر ۷، ۲۲؛ قر ۲۰، ۱۲۱؛ توارخ؛ فت ۲۹، ۱۱۲؛ فت ۳۴، ۱۶۱؛ فت ۳۵، ۲۴۰؛ فت ۴۰، ۶۰؛ فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۳، ۱۵۶؛ فت ۴۵، ۱۷۷؛ فت ۵۰، ۲۴۱؛ فت ۹۰، ۶۰؛ فت ۹۴، ۱۰۰) [اول حوا و بعد از او آدم از آن درخت می‌خورد] (طب ۶۷).
	۵. برهنه	۳. [برهنه می‌شوند] (قر ۷، ۲۲ و ۲۷؛ قر ۲۰، ۱۲۱؛ توارخ؛ فت ۲۹، ۱۱۲؛ فت ۳۴،

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
	می شوند.	۱۶۱؛ فت ۳۵، ۲۴۰؛ فت ۳۹، ۸۱؛ فت ۴۰، ۶۰؛ فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۶، ۲۰۱؛ فت ۹۰، ۶؛ فت ۱۰۰، ۹۴) [لباس فتوت از تنش جدا می شود] (فت ۴۰، ۶۰) [از تخت نور در می افتد و تاج از سرش می افتد] (فت ۵۰، ۲۴۱) [پوشش یا پوست اندام آن ها که از ناخن بود می ریزد] (طب ۷۹؛ بل ۸۳؛ جو، ۱۹؛ اث ۳۶؛ بو، ۱۰۵).
	۵، ۱) آدم می گریزد.	۱. آدم از شرم می گریزد (اث ۳۶؛ مق ۳۳۴).
		۲. به درختی برخورد می کند (مق ۳۳۴).
		۳. موی سرش به آن درخت می گیرد و اصلع می شود (مق ۳۳۴).
	۶. عورت خود را با برگ انجیر می پوشانند.	۱. هیچ درختی [یا اهل بهشت] (فت ۹۰، ۶) به آن ها برگ نمی دهد، جز درخت انجیر (فت ۳۳، ۱۷۳؛ فت ۴۰، ۶۰؛ فت ۹۰، ۶؛ فت ۱۰۰، ۹۴).
		۲. آن ها عورت خود را با برگ [انجیر] (قر ۷، ۲۲؛ قر ۲۰، ۱۲۱؛ تواریخ؛ فت ۲۹، ۱۱۲؛ فت ۳۴، ۱۵۸ و ۱۶۱؛ فت ۳۵، ۲۳۳ و ۲۴۰؛ فت ۳۶، ۳۲۵؛ فت ۳۹، ۹۵؛ فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۶، ۲۰۱؛ فت ۸۶، ۱۴۷؛ فت ۹۰، ۶؛ فت ۹۳، ۱۰۰ و ۹۴؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ ۱۳۶، ۱۰۶؛ فت ۱۱۱، ۱۷۸) [تساک] (فت ۵۳، ۲۸۳؛ فت ۱۱۱، ۱۷۸) می پوشانند. (پیدایش تنوره یا برگ ^۱)
		۱. خدا درخت انجیر را عتاب می کند که چرا برگ دادی (فت ۹۰، ۷).
		۲. درخت پاسخ می دهد که کریمی باید کردن (فت ۹۰، ۷).
	درخت انجیر را عتاب می کند.	۳. [خدا او را خلعت کرامت می کند، چنان که از شیرۀ انجیر درخت پنبه می روید که ستر بندگان بپوشد] (فت ۵۳، ۲۷۸؛ فت ۷، ۹۰) [جبریل آن پنبه را نگه می دارد و از آن شلوار برای ابراهیم ساخته می شود] (فت ۷، ۹۰). (پیدایش سروال فتوت)
		۱. خدا می پرسد مگر شما را نهی نکردم (قر ۷، ۲۲؛ تواریخ).
	۷. خدا آن ها را عتاب می کند.	۲. آن ها می گویند بر خود ظلم کردیم و طلب بخشش می کنند (قر ۷، ۲۳؛ تواریخ؛ فت ۳۵، ۲۳۴؛ فت ۴۵، ۱۷۷؛ فت ۹۹، ۸۷؛ فت ۱۱۴، ۱۹۷).

۱. دامنی پوستین که از کمر تا بالای زانوان را می پوشانده و نام های دیگر آن لنگوته یا برگ است. از جامه ها و ابزارهای قلندری و همان سروال فتوت است (افشاری، ۱۳۹۵، ۸۸).

روایت پایه (مرتبه ۲)	روایت پایه (مرتبه ۱)	گزاره سازنده
۴. آدم از بهشت اخراج می‌شود.	۱. آدم از بهشت اخراج می‌شود.	۱. [آدم] [او حوّا، شیطان، مار و طاووس] (بخ ۱۷۵؛ ثع ۲۷؛ بو، ۱۰۷؛ ائ ۳۷؛ نب ۲۰؛ جز، ۱۱؛ بل ۸۵؛ خو، ج ۱، ۲۰؛ جو، ۲۰) از بهشت اخراج می‌شود [قر ۲، ۳۶؛ قر ۷، ۲۴؛ ۲۵؛ تواریخ؛ فت ۲۹، ۷۰؛ فت ۳۳، ۱۴۹ و ۱۷۳؛ فت ۳۴، ۱۶۱؛ فت ۳۵، ۲۴۰؛ فت ۳۶، ۲۹۱؛ فت ۳۹، ۸۱ و ۹۵؛ فت ۴۰، ۶۰؛ فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۳، ۱۵۶؛ فت ۴۵، ۱۷۷؛ فت ۴۶، ۲۰۲؛ فت ۴۸، ۲۲۵؛ فت ۵۰، ۲۴۱؛ فت ۹۹، ۸۷؛ فت ۱۰۰، ۹۴؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶] [جبریل موی سر آدم را می‌گیرد و او را از بهشت به آسمان هفتم و از آنجا به آسمانی پایین‌تر می‌اندازد تا به زمین] (بو، ۱۰۷).
		۲. آدم به [هند (سرن‌دیب)] (ائ ۴۰؛ جز، ۱۱؛ خو، ج ۱، ۲۰؛ یع ۴؛ بخ ۱۷۵؛ ثع ۲۷؛ ائ ۴۰؛ فت ۲۹، ۱۱۳؛ فت ۳۴، ۱۶۱؛ فت ۳۵، ۲۲۵ و ۲۴۰؛ فت ۳۶، ۲۹۱؛ فت ۳۹، ۹۵؛ فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۶، ۲۰۲؛ فت ۵۰، ۲۴۱؛ فت ۹۹، ۸۱ و ۸۷) [حجاز] [کوه ابوقبیس] [یع ۴] یا [صفا] [کل ج ۶، ۵۱۳؛ را، ۵۳]، حوّا به [مگه] [را، ۵۳؛ فت ۵۰، ۲۴۱] [جده] (فت ۲۹، ۱۱۳) و آن سه به جاهای دیگری فرود می‌آیند (تواریخ).
		(۳). آدم به [کشت] (فت ۱۷۸، ۴۵) و کسب و محنت یا به بیان دیگر لعن زمین و خار بر درخت رویاندن] (بو، ۱۰۶) [طب ۷۹؛ ائ ۳۶ و ۳۷؛ جو، ۲۱؛ بخ ۱۷۶)، حوّا به رنج زایمان، قاعدگی، نقص عقل (طب ۶۶ و ۶۹؛ ائ ۳۶؛ بخ ۱۷۶؛ ثع ۲۸ و ۲۹) نقص دین، نصف ارث و غیره (ثع ۲۸ و ۲۹) و آن سه هر یک به طریقی عقوبت می‌شود.
		(۴). آدم از بهشت [گندم] (طب ۷۸؛ مع ۲۵؛ می ۳۰)، [گیاهان میوه] (طب ۷۷، بل ۹۱؛ ائ ۴۲؛ مع ۲۵؛ می ۳۰) [درخت انجیر و درخت انگور] (فت ۸۶، ۱۴۷)، [گیاهان خوشبو] (طب ۷۵ و ۷۶؛ بل ۹۱؛ ائ ۴۲؛ مع ۲۵؛ فت ۵۷، ۵۷؛ فت ۷۷، ۲۱۲؛ فت ۸۶، ۱۴۸) [درخت عود (که در جهان بوی خوش از آن است و هر که از برگ آن خورد جوان شود)] (فت ۸۶، ۱۴۷)، [عصای موسی] (طب ۷۶؛ بل ۹۱؛ فت ۳۳، ۱۹۱؛ فت ۳۹، ۹۵؛ فت ۵۳، ۲۸۳؛ فت ۷۷، ۲۱۲؛ فت ۸۶، ۱۴۷)، [حجرالاسود] (طب ۸۲؛ بل ۹۱؛ بن ۶؛ تب ۳۰؛ نب ۲۱ و ۲۲؛ می ۳۰؛ فت ۸۵، ۱۰۵) [نگین سلیمان] (نب ۲۱)، [جانورانی: قوچ سفید و کبود، میش سیاه و سگ (که شیطان به پوست سگ در می‌آید و با میش می‌آمیزد و بز پدید می‌آید)] (فت ۹۸، ۶۹) و [ابزارهایی: سندان، چکش و انبر] (طب ۸۰؛ ائ ۴۲ و ۴۳) با خود می‌آورد.

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
		(پیدایش برخی گیاهان، جانوران و ابزارهای فنی و آئینی)
	۲. آدم از تاریکی شب اندوهگین می‌شود.	۱. شب می‌شود (بو، ۱۰۷؛ فت ۳۷۶، ۲۹؛ فت ۳۵، ۳۵؛ فت ۳۹، ۹۶؛ فت ۷۰، ۲۰۹).
		۲. آدم از تاریکی شب اندوهگین می‌شود (بو، ۱۰۷؛ فت ۳۷۷، ۲۹؛ فت ۳۹، ۹۶؛ فت ۷۷، ۲۰۹).
		۳. جبریل [خاک نطف آمیز] (فت ۳۷۷، ۲۹) [چراغ] (فت ۳۵، ۳۵) [دوده] (فت ۳۶، ۲۹۱) می‌آورد و می‌افروزد [آنگاه که آدم به حوا می‌رسد، به سبب ضعف دماغ زنان، جبریل پنبه و کنجد از بهشت می‌آورد تا آدم آن‌ها را بکارد و او را روغن و فتیله ساختن می‌آموزد] (فت ۳۷۷، ۲۹). [چون صبح می‌گردد، شادمان می‌شود و تکبیر می‌گوید] (فت ۷۰، ۲۰۹). (پیدایش ابزار آئینی: چراغ)
۳. قامت آدم کوتاه می‌شود.	۳. قامت آدم کوتاه می‌شود.	(۴). آدم به موجب احساس تنهایی از خدا می‌خواهد تا او را با درختی از بهشت مأنوس کند و خدا نخلی را فرو می‌فرستد (طو، ج ۱، ۳۲۶).
		۱. قامت آدم بسیار بلند است، چنان‌که [سرش به آسمان می‌ساید] (ثع ۳۰) [حرارت خورشید مغز او را داغ می‌کند] (بخ ۱۸۰؛ را، ۵۱؛ فت ۵۰، ۲۴۳) [تسبیح فرشتگان می‌شنود] (طب ۷۸؛ بل ۸۵؛ فت ۳۳، ۱۹۱) [موجب وحشت فرشتگان آسمان می‌شود] (اث ۴۱).
		۲. جبریل بال خود به سر (ثع ۳۰؛ بخ ۱۸۰؛ فت ۵۰، ۲۴۳) [میان دو شانه] (فت ۳۳، ۱۹۱) او می‌زند.
		۳. [آدم کوتاه می‌شود] (طب ۷۸؛ بخ ۱۸۰، ۳۳؛ فت ۱۹۱) و موی سرش در آن موضع می‌ریزد (و اصلع می‌شود) (طب ۷۷؛ فت ۵۰، ۲۴۳).
		۴. جبریل موی سر او می‌تراشد تا یکدست شود (فت ۵۰، ۲۴۳). (پیدایش فن سلمانی)
		۵. جبریل از بهشت برای او عصایی می‌آورد که قوت او گردد (همان عصای موسی که بین فرزندان آدم منتقل می‌شود تا به محمد رسد که صاحب آن است) و آدم حسرت می‌خورد که کاش از امت محمد بود (فت ۳۳، ۱۹۱). (پیدایش ابزار آئینی: عصای قلندری)

روایت پایه (مرتبه ۲)	روایت پایه (مرتبه ۱)	گزاره سازنده
۵. آدم توبه می‌کند.	۱. جبریل عورت آدم را می‌پوشاند.	۱. آدم با دست‌های خود برگ‌ها را پس و پیش خود گرفته و در رنج است (فت ۲۹، ۱۱۳؛ فت ۳۶، ۳۲۶).
		۲. جبریل رشته تانک می‌آورد [شیره‌ای که از برگ انجیر می‌چکد را می‌تابد و رشته می‌کند] (فت ۵۷، ۵۸؛ فت ۵۳، ۲۷۸) و میان او می‌بندد (فت ۲۹، ۱۱۳؛ فت ۳۶، ۳۲۶؛ فت ۳۹، ۹۵؛ فت ۱۱۱، ۱۷۸؛ فت ۸۶، ۱۴۷).
	۲. سیاهی گناه از تن آدم می‌رود.	۱. به موجب گناه، لکه سیاهی در چهره آدم ظاهر می‌شود که همه بدن او را می‌پوشاند (صد، ج ۱، ۲۱۴؛ جو، ۲۴).
		۲. آدم به توصیه جبریل [نماز می‌خواند] (صد، ج ۱، ۲۱۴) [سه روز روزه می‌گیرد] (جو، ۲۴). (پیدایش آئین روزه‌داری و ایام البیض)
		۳. آن سیاهی رفع می‌شود (صد، ج ۱، ۲۱۴؛ جو، ۲۴).
	۳. آدم توبه می‌کند.	۱ خدا او را توبه کردن می‌آموزد (قد ۲، ۳۷؛ تواربخ).
		۲ آدم [ایستاده به عصا تکیه کرده] (فت ۹۶، ۳۹؛ فت ۵۳، ۲۸۳؛ فت ۷۷، ۲۱۲؛ فت ۸۶، ۱۴۸) [سجده کرده] (فت ۴۰، ۶۱) است.
		۳ آدم می‌گریزد و توبه می‌کند (فت ۳۳، ۱۴۹؛ فت ۳۴، ۱۴۰؛ فت ۳۵، ۲۴۰؛ فت ۳۹، ۹۵؛ فت ۴۵، ۱۷۷؛ فت ۴۶، ۲۰۲؛ فت ۵۰، ۲۴۲).
		۴ [چهل] (نب ۲۰؛ فت ۳۶، ۲۹۱؛ فت ۴۰، ۶۱؛ فت ۷۷، ۲۱۲؛ فت ۸۶، ۱۴۸؛ فت ۸۷، ۱۶۵) [صد] (جو، ۲۱) [دویست] (طب ۸۲؛ اث ۴۴؛ بل ۸۷؛ فت ۵۳، ۲۸۳) [دویست و چهل] (فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۶، ۲۱۲؛ فت ۵۰، ۲۴۲) [سیصد] (مب ۳۰؛ خو، ج ۱، ۲۰؛ تب ۳۰؛ فت ۲۹، ۷۰؛ فت ۹۹، ۸۷) [سیصد و شصت] (فت ۴، ۹۸) سال می‌گذرد.
		۵ اشک (خونین) آدم روان می‌شود (فت ۸۶، ۱۴۸؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶) که از آن [سنگ‌های قیمتی] (فت ۳۹، ۹۶؛ فت ۵۳، ۲۸۳؛ فت ۸۶، ۱۴۸)، [حبوبات] (فت ۷۷، ۲۱۲) و بوی خوش درختان [فت ۵۳، ۲۸۳] [گیاهان] (فت ۵۳، ۲۸۳) خوشبو و گل‌ها [بل ۸۹؛ اث ۴۲؛ جو، ۲۱؛ مت ۲۱؛ نب ۲۱] [جانوران] و از اشک عصا [سنگ‌های قیمتی] (فت ۷۷، ۲۱۲) [حبوبات و بوی خوش درختان] (فت ۷۷، ۲۱۲؛ فت ۸۶، ۱۴۸) [گیاهان، جانوران و بوی خوش] (فت ۳۹، ۹۶) پدید می‌آید. (پیدایش برخی گیاهان و جانوران)
	۴. خدا توبه او	۱. خدا از او در می‌گذرد (قر ۲۰، ۱۲۲؛ تواربخ؛ فت ۲۹، ۷۰؛ فت ۳۳، ۱۴۹؛ فت ۳۶، ۳۲۶).

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
	را می پذیرد.	۲۹۱؛ فت ۴۰، ۶۱؛ فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۳، ۱۵۶؛ فت ۴۶، ۲۰۲؛ فت ۸۷، ۱۶۵).
		۲. آدم سه رکعت نماز می خواند، به کفاره گناه خود، کفاره گناه حوّا و شکرانه قبول توبه (صد، ج ۱، ۲۱۱).
	۱. خدا [در عرفه] (طب ۸۳) پشت او را لمس می کند [خدا دو دست خود را بسته به نزدیک او می آورد و به آدم می گوید که برگزین. آدم دست راست را بر می گزیند] (اث ۵۶)	۱. [خدا در عرفه] (طب ۸۳) پشت او را لمس می کند [خدا دو دست خود را بسته به نزدیک او می آورد و به آدم می گوید که برگزین. آدم دست راست را بر می گزیند] (اث ۵۶)
فرزندان آدم را گواه می گیرد.	۲. همه فرزندان آدم را تا قیامت به او می نمایند (طب ۸۳، اث ۵۶؛ فت ۱۰، ۱۸۷؛ فت ۲۹، ۱۱۵؛ فت ۳۶، ۲۶۲؛ فت ۸۴، ۲۸۵؛ فت ۸۶، ۱۴۶؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶).	۲. همه فرزندان آدم را تا قیامت به او می نمایند (طب ۸۳، اث ۵۶؛ فت ۱۰، ۱۸۷؛ فت ۲۹، ۱۱۵؛ فت ۳۶، ۲۶۲؛ فت ۸۴، ۲۸۵؛ فت ۸۶، ۱۴۶؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶).
	۳. فرزندان آدم را (برای نافرمانی نکردن) گواه می گیرد (قر ۷، ۱۷۲؛ تواریح؛ فت ۱۰، ۱۸۷؛ فت ۲۹، ۱۱۵؛ فت ۵۳، ۲۶۶؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ فت ۸۴، ۲۸۵؛ فت ۸۶، ۱۴۶؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶).	۳. فرزندان آدم را (برای نافرمانی نکردن) گواه می گیرد (قر ۷، ۱۷۲؛ تواریح؛ فت ۱۰، ۱۸۷؛ فت ۲۹، ۱۱۵؛ فت ۵۳، ۲۶۶؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ فت ۸۴، ۲۸۵؛ فت ۸۶، ۱۴۶؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶).
۴. خدا با آدم عهد می کند.	۱. جبریل قلم و دوات و کاغذ [برگ زیتون بهشت] (فت ۲۹، ۱۱۵) می آورد (فت ۳۴، ۱۴۰؛ فت ۸۴، ۲۸۵؛ فت ۸۶، ۱۴۶). (پیدایش ابزار فن نگارش)	۱. جبریل قلم و دوات و کاغذ [برگ زیتون بهشت] (فت ۲۹، ۱۱۵) می آورد (فت ۳۴، ۱۴۰؛ فت ۸۴، ۲۸۵؛ فت ۸۶، ۱۴۶). (پیدایش ابزار فن نگارش)
	۲. آدم بر آن کاغذ [برگ زیتون بهشت] (فت ۲۹، ۱۱۵) عهد می نویسد (جو، ۲۰؛ فت ۳۴، ۱۴۱؛ فت ۸۶، ۱۴۶؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶).	۲. آدم بر آن کاغذ [برگ زیتون بهشت] (فت ۲۹، ۱۱۵) عهد می نویسد (جو، ۲۰؛ فت ۳۴، ۱۴۱؛ فت ۸۶، ۱۴۶؛ فت ۱۰۴، ۱۱۹؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶).
	۳. آن را در [دهان حجرالاسود] (بخ ۲۱۸؛ جو، ۲۰؛ فت ۲۹، ۱۱۵؛ فت ۳۴، ۱۴۱؛ فت ۱۰۴، ۱۲۰؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶) [زیر یاقوتی در آسمان چهارم] (فت ۸۴، ۲۸۵) می نهد.	۳. آن را در [دهان حجرالاسود] (بخ ۲۱۸؛ جو، ۲۰؛ فت ۲۹، ۱۱۵؛ فت ۳۴، ۱۴۱؛ فت ۱۰۴، ۱۲۰؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶) [زیر یاقوتی در آسمان چهارم] (فت ۸۴، ۲۸۵) می نهد.
۵. به آدم فتوّت داده می شود.	۱. به سبب اعتذار آدم به او فتوّت داده می شود (فت ۱، ۲۸؛ و غیره) [اولین کسی است که به فتوّت درمی آید] (فت ۲، ۱۷؛ فت ۴۰، ۹۰؛ و غیره).	۱. به سبب اعتذار آدم به او فتوّت داده می شود (فت ۱، ۲۸؛ و غیره) [اولین کسی است که به فتوّت درمی آید] (فت ۲، ۱۷؛ فت ۴۰، ۹۰؛ و غیره).
	۲. جبریل میان او [با پشم رشته و بافته گوسفند اسماعیل] (فت ۳۴، ۱۴۱؛ فت ۸۴، ۲۸۵؛ فت ۱۰۴، ۱۲۰) [با رشته تاک] می بندد (فت ۲۹، ۱۱۳؛ فت ۳۷، ۳۶۳؛ فت ۳۹، ۹۶؛ فت ۷۷، ۲۱۲؛ فت ۸۶، ۱۴۶؛ فت ۱۰۴، ۱۲۰؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶) [به عمارت جهان] (فت ۳۳، ۱۷۳ و ۲۲۷ و ۲۵۹؛ فت ۱۰۰، ۹۶) و برادر می شوند (فت ۴۳، ۱۴۱؛ فت ۸۶، ۱۴۷؛ فت ۱۰۴، ۱۲۰) [خدا او را به پوشیدن کلاه (یا تاج قلندری یا فقر) و ترتیب (یا عمارت) جهان امر می کند] (فت ۳۳، ۱۴۹). [جبریل برای آدم تاج [سبز] (فت ۳۴، ۱۷۲) [سفید] (فت ۳۶، ۲۷۴) [خاکی] (فت ۳۶، ۲۷۷) می آورد] (فت ۳۴، ۱۷۶) [اولین کسی است که میان می بندد] (فت ۸۴، ۲۸۶؛ فت ۸۶، ۱۴۸؛ فت ۸۷، ۱۶۴؛ فت	۲. جبریل میان او [با پشم رشته و بافته گوسفند اسماعیل] (فت ۳۴، ۱۴۱؛ فت ۸۴، ۲۸۵؛ فت ۱۰۴، ۱۲۰) [با رشته تاک] می بندد (فت ۲۹، ۱۱۳؛ فت ۳۷، ۳۶۳؛ فت ۳۹، ۹۶؛ فت ۷۷، ۲۱۲؛ فت ۸۶، ۱۴۶؛ فت ۱۰۴، ۱۲۰؛ فت ۱۰۶، ۱۳۶) [به عمارت جهان] (فت ۳۳، ۱۷۳ و ۲۲۷ و ۲۵۹؛ فت ۱۰۰، ۹۶) و برادر می شوند (فت ۴۳، ۱۴۱؛ فت ۸۶، ۱۴۷؛ فت ۱۰۴، ۱۲۰) [خدا او را به پوشیدن کلاه (یا تاج قلندری یا فقر) و ترتیب (یا عمارت) جهان امر می کند] (فت ۳۳، ۱۴۹). [جبریل برای آدم تاج [سبز] (فت ۳۴، ۱۷۲) [سفید] (فت ۳۶، ۲۷۴) [خاکی] (فت ۳۶، ۲۷۷) می آورد] (فت ۳۴، ۱۷۶) [اولین کسی است که میان می بندد] (فت ۸۴، ۲۸۶؛ فت ۸۶، ۱۴۸؛ فت ۸۷، ۱۶۴؛ فت

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
		۱۰۱، ۹۷؛). (پیدایش آئین میان بستن)
		۳. حلوی بهشت حاضر می‌کنند و آدم پاره‌ای برای حوّا برمی‌دارد (فتت ۳۴، ۱۴۱؛ فتت ۸۴، ۲۸۵؛ فتت ۸۶، ۱۴۷؛ فتت ۱۰۴، ۱۲۰). (پیدایش خوراک آئینی حلوی جفنه و آئین بخش غایب)
		۱. (تاج و) برگ‌هایی که با آن میان خود پوشانده بودند خشک می‌شود و باد می‌برد (بخ ۱۷۲ و غیره؛ فتت ۲۹، ۳۲۹؛ فتت ۴۲، ۱۴۲؛ فتت ۴۶، ۲۰۲).
		۲. [یک برگ انجیر آدم را آهو می‌خورد و مشک می‌شود، یکی را گاو می‌خورد و عنبر می‌شود] (بخ ۱۷۸؛ نب ۲۲) [بخشی به زمین فرو می‌شود و داروها پدید می‌آید] (بخ ۱۷۸). یک برگ انجیر [آدم] (فتت ۱۰۰، ۹۴) حوّا را کرم می‌خورد و ابریشم می‌شود و یکی را نحل می‌خورد و عسل می‌شود (نب ۲۲؛ فتت ۱۰۰، ۹۴) (پیدایش برخی اشیاء طبیعی دیگر)
		۳. خدا برای فرزندان آدم لباس پدید می‌آورد (قر ۷، ۲۶).
۶. آدم در زمین مقیم می‌شود.	۱. جامه‌سازی پدید می‌آید.	(۳، ۱). [بعد از اخراج] برهنه بودند، ماران سیاه بزرگ حمله می‌کنند جبریل پشم گوسفند از بهشت می‌آورد، تخته می‌کند، می‌مالد و به آدم می‌دهد] (فتت ۶۵، ۹۷). [جبریل آدم را می‌آموزد که نطفه خود در شیشه کند و آن را بر پاره پشمی گذارد که جبریل از بهشت آورده است. چنین می‌کند، شیشه می‌غلطد و نم‌د می‌شود] (فتت ۴۲، ۱۴۴) (پیدایش نم‌مالی، روایت اوّل و دوّم)
		(۳، ۲). [جبریل دوش‌انداز خود را به آدم می‌دهد تا عورت او را بپوشاند] (فتت ۳۴، ۱۶۲؛ فتت ۴۶، ۲۰۲) [جبریل پشم گوسفند اسماعیل را می‌ریسد، می‌تابد و میان آدم می‌بندد] (فتت ۲۹، ۳۲۹، ۳۴، ۱۴۱) [آدم آن لباس فتوت را طلب می‌کند و جبریل می‌آورد] (فتت ۴۰، ۶۱؛ فتت ۷۸، ۲۱۷). (پیدایش فوطه‌لنگ و سترپوش یا تنوره)
		(۳، ۳). [جبریل به آن‌ها می‌آموزد که از پوست جانوران جامه بسازند] (طب ۸۳؛ اث ۴۱؛ فتت ۴۲، ۱۴۴) [جبریل پشم] [گوسفند اسماعیل] (فتت ۲۹، ۱۵۴) [گوسفندی

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
		را که (خود) یا (آدم) از بهشت آورده است [فت۳۶، ۳۰۹؛ فت۳۹، ۸۱] می‌چیند و به آن‌ها لباس ساختن می‌آموزد [ط۸۳؛ ب۹۳؛ ب۲۱۶؛ فت۶۱، ۷۲] [حو۱] را رشتن و آدم را بافتن می‌آموزد [جز، ۱۲؛ بو، ۱۱۱]. [حو۱] آن را می‌ریسد و [برای آدم خرقة] [فت۳۴، ۱۲۶؛ فت۳۶، ۳۰۹؛ فت۳۹، ۸۱] می‌بافد [ط۷۵؛ ب۹۳] [آدم برای خود لباس [یا خرقة] [فت۲۹، ۱۷۸] و برای حو۱ لباس و سرپوش می‌سازد] [ط۷۵؛ ا۴۱؛ ب۹۳؛ بو، ۱۱۱؛ ب۱۷۹؛ فت۴۲، ۱۴۵] [آدم آن پشم را چند روزی در دست می‌گرداند و نمی‌داند که با آن چه کند. خدا به قدرت خود آن را جامه می‌سازد] [فت۲۹، ۱۸۰] [جبریل به آدم شَعْرَبافی می‌آموزد] [فت۱۰۰، ۹۴]، [آدم به تعلیم جبریل ریسمان می‌آورد، در آرد گندم می‌جوشاند و می‌بافد و حو۱ پنبه‌ای را که از شیر انجیر رویده بود می‌ریسد و آدم می‌بافد و لباس می‌سازد] [فت۶۱، ۷۲]. (پیدایش فنون بافندگی، جامه‌سازی و ابزار آئینی خرقة)
		۴. [جبریل برای آدم از لیف خرما نعلین می‌سازد و او را می‌آموزد] [فت۹۶، ۵۴] [از صندوقی در آسمان چهارم برای او یک (لنگه) کفش می‌آورد و منهاج را می‌آموزد تا برای آدم کفش بدوزد] [فت۹۷، ۵۸؛ فت۸۷، ۱۶۵] (بعد از توبه) حو۱ از برهنگی پا به تنگ می‌آید. آدم منهاج را می‌گوید که برای او نعلین بسازد (فت۵۹، ۹۷). (پیدایش فن کفش‌دوزی)
		۵. جبریل از بهشت اسبی می‌آورد، می‌کشد و از پوست آن برای آدم جوراب می‌سازد (فت۹۷، ۵۹).
		۱. آدم گرسنه می‌شود (فت۴۳، ۱۵۶).
		۲. خدا او را [آهن می‌دهد] (جو، ۲۱؛ ا۴۲؛ فت۱۲، ۳۴) [می‌نماید که آهن از کوه بیرون آورد] (ط۷۷).
۲. آهن‌گری پدید می‌آید.		۳. جبریل [آتش می‌افروزد] (ط۷۷) [سنگ و آهن به هم می‌ساید و آتش می‌سازد] (ا۴۲؛ ب۸۶؛ جو، ۲۱) [از دوزخ می‌آورد] (جو، ۲۱). (پیدایش آتش)

۱. حضور حو۱ را در این کنش می‌توان به‌عنوان یکی از موارد متعدد زمان پریشی و آشفتگی در ساخت روایت تلقی کرد.

روایت پایه (مرتبه ۲)	روایت پایه (مرتبه ۱)	گزاره سازنده
۳. کشاورزی پدید می‌آید.	۳. کشاورزی پدید می‌آید.	۴. [خدا او را آلات آهنگری می‌دهد] (طب ۷۷؛ ائ ۴۲ و ۴۳؛ بو، ۱۱۰؛ جز، ۱۲) [آلات برزیگری یا کشاورزی] (بل ۹۳) [کارد و تنور (طب ۷۷) و تبر] (بو، ۱۱۰) [می‌سازد] (پیدایش ابزار آهنگری و کشاورزی)
		۱. جبریل [یک گاو] (طب ۷۹؛ ائ ۴۳) [از دشت می‌گیرد] (بل ۸۷) یک جفت گاو (جو، ۲۱) [سیاه و سرخ] (بخ ۱۸۱ و ۱۸۲) [از بهشت] (فت ۲۱، ۲۰۵؛ فت ۶۶، ۱۰۳) می‌آورد. نیز یک جفت بز و اشتر و گوسفند می‌آورد (جز، ۱۲). (پیدایش رمه، تقریر اول)
		۲. جبریل از همان گندمی که آدم در بهشت خورده بود می‌آورد] (طب ۷۸؛ جو، ۲۱؛ بن ۷؛ فت ۲۰، ۱۲۳؛ فت ۴۳، ۱۵۶) [گندمی را که آدم با خود آورده بود فراهم می‌آورد] (طب ۷۸).
		۳. جبریل آدم را [زمین‌کندن] (فت ۶۶، ۱۰۴)، کاشتن (فت ۲۰، ۱۲۳؛ فت ۶۶، ۱۰۴)، درویدن، دستاس کردن، [حوّا را خمیر کردن] (فت ۴۳، ۱۵۶) و پختن می‌آموزد (جو، ۲۱؛ طب ۷۸؛ بل ۸۷؛ جز، ۱۲؛ فت ۴۳، ۱۵۶؛ فت ۴۵، ۱۷۸). جبریل گندم آرد می‌کند، نان می‌پزد و به آدم و حوّا می‌دهد (فت ۴۳، ۱۵۶).
تیراندازی پدید می‌آید. (تقریر دوم)	تیراندازی پدید می‌آید. (تقریر دوم)	۱. پرندگان آن دانه‌ها را بر می‌چینند (فت ۱۶، ۲۳۶؛ فت ۲۰، ۱۲۴؛ فت ۲۱، ۲۰۶؛ فت ۲۲، ۲۱۷؛ فت ۲۹، ۳۶۰).
		۲. جبریل از بهشت تیر و کمان می‌آورد (فت ۱۶، ۲۳۶؛ فت ۲۰، ۱۲۴؛ فت ۲۱، ۲۰۶؛ فت ۲۲، ۲۱۷؛ فت ۲۹، ۳۶۰).
		۳. جبریل به او تیراندازی می‌آموزد (فت ۱۶، ۲۳۶؛ فت ۲۰، ۱۲۴؛ فت ۲۱، ۲۰۶؛ فت ۲۲، ۲۱۷؛ فت ۲۹، ۳۶۰).
دامپروری، قصّایی و طبّاحی پدید می‌آید.	دامپروری، قصّایی و طبّاحی پدید می‌آید.	۱. آدم توان کشاورزی ندارد (فت ۴۵، ۱۷۸؛ فت ۴۵، ۱۷۹؛ فت ۹۵، ۴۷).
		۲. جبریل از بهشت [نود و نه] (فت ۴۵، ۱۷۸؛ فت ۹۵، ۴۷) گوسفند می‌آورد (فت ۴۵، ۱۷۸؛ فت ۸۷، ۱۶۶؛ فت ۹۵، ۴۷). (پیدایش گوسفند، تقریر دوم)
		۳. چهار فرشته [جبریل] (فت ۹۵، ۴۷) قوچی را قربان می‌کنند (فت ۴۵، ۱۷۸).
		۴. از آن قربانی هزار و یک قطره خون می‌چکد و از هر قطره خون تسبیحی پیدا می‌شود (فت ۴۵، ۱۷۸؛ فت ۹۵، ۴۷).
		۵. جبریل از آن آتشِ حلیم برای آن‌ها می‌پزد (فت ۴۵، ۱۷۸؛ فت ۹۵، ۴۷).

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
		۶. آدم می خورد و قوت می گیرد (فت ۴۵، ۱۷۸ و ۱۷۹).
		۷. [به قدرت خدا هفتاد هزار گوسفند دیگر آفریده می شود که زبان به تسبیح می گشاید] (فت ۴۵، ۱۷۸) [از هر استخوانی که آدم و حوّا به هنگام خوردن به راست و چپ می اندازند گوسفند نر و ماده پدید می آید] (فت ۴۵، ۱۷۹)
	شکارگری پدید می آید.	۱. [بعد از مدتی نان خوردن] هوس گوشت می کند او را امر به صید می شود (نب ۲۵).
		۲. تذرو و کرکس صید می کند دو می نمی پزد (نب ۲۵).
	ماهیگیری پدید می آید.	۱. حوّا دست به دریا می برد (بل ۸۷؛ بخ ۱۸۳) یا خدا ماهی دریا پیش حوّا می افکند (جو، ۲۱).
		۲. در آفتاب می نهد (جو، ۲۱) یا بر سنگی تافته می افکند (بل ۸۷).
		۳. بریان می شود و می خورد (بل ۸۷؛ جو، ۲۱؛ بخ ۱۸۳).
	۴. آدم به مکه می رود.	۱. [آدم برای شنیدن تسبیح فرشتگان دلتنگی می کند، چون قدش کوتاه شده است] (بل ۸۹) [آدم حوّا را طلب می کند] (بخ ۲۰۳؛ فت ۴۲، ۴۱؛ فت ۴۴، ۴۷؛ فت ۴۵، ۱۷۷) [خدا از آدم می خواهد که کعبه را بسازد] (یع ۴؛ ائ ۴۱؛ نب ۲۱؛ شه ۳۷۴) [خدا حج را شرط قبول توبه می گوید] (بو، ۱۰۸؛ فت ۲۹، ۳۸۲).
		۲. جبریل او را به مکه می برد (طب ۷۵) آدم به مکه می رود (فت ۵۰، ۲۴۲).
	(۴، ۱). نمد مالی پدید می آید. (تقریر سوّم)	۱. جبریل برای او از بهشت اسبی می آورد (فت ۴۲، ۱۴۵).
		۲. آدم بر آن اسب برهنه سوار می شود و نشستگاه او مجروح می شود (فت ۴۲، ۱۴۵).
		۳. جبریل زین و پشم می آورد که بخشی را نمدزین می مالد و بخشی به حوّا می دهد و آن را می ریسد و برای آدم و حوّا شال می بافت (فت ۴۲، ۱۴۵).
	(۴، ۲). سلّه کشی پدید می آید.	۱. به هر جا پای می گذارد آبادان می شود (طب ۷۵).
		۲. هر درختی که می بیند از آن برای حوّا میوه بر می چیند و از شاخ درختان سلّه می بافت و میوه ها در آن می گذارد (فت ۲۹، ۳۱۹)
	۵. آدم حوّا را می یابد.	۱. آدم در عرفات حوّا را می یابد (ائ ۴۰؛ بن ۷؛ فت ۲۹، ۲۸۹؛ فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۵، ۱۷۷).

روایت پایه (مرتبه ۲)	روایت پایه (مرتبه ۱)	گزاره سازنده
		۲. [حوّا او را نمی‌شناسد] (فت ۴۲، ۱۴۱؛ فت ۴۸، ۲۲۵؛ فت ۵۰، ۲۴۲؛ فت ۹۹، ۸۱) [حوّا را به او الفتی نیست] (فت ۳۴، ۱۶۹) چون پوست او از آفتاب سوخته و بر سر و بدنش مو روییده بود (فت ۴۵، ۱۴۲؛ فت ۴۸، ۲۲۵؛ فت ۵۰، ۲۴۲).
		۱. جبریل [شهر خود را به سر تا پای او می‌مالد] (فت ۴۲، ۱۴۲؛ فت ۵۰، ۲۴۲) [دولچه‌ای پر آب می‌کند] (فت ۸۲، ۲۶۵) [به آب رحمت‌تر می‌کند] (فت ۳۴، ۱۴۲؛ فت ۹۹، ۸۰؛ فت ۱۰۰، ۹۱) [تیغ و استره بر می‌گیرد] (فت ۳۴، ۱۶۹؛ فت ۳۶، ۳۱۱؛ فت ۹۹، ۸۱) [آن را به روغن صدف آب می‌دهد] (فت ۱۰۰، ۹۱) و موی او را می‌زداید. (پیدایش فن سلمانی یا سرتراشی)
		۲. [آهن آن تیغ از سنگ مغناطیس است، سنگی که بر سر فرشته عطاییل قرار دارد و هفت طبقه زمین روی آن سنگ است و همه زمین و دریاها در فرمان اوست] (فت ۳۴، ۱۴۲؛ فت ۹۹، ۸۰؛ فت ۱۰۰، ۹۱) [آهن آن یک دانه از زنجیری است که بر گردن ماهی‌ای، یکتون، است که عالم روی آن قرار دارد] (فت ۳۶، ۳۱۱؛ فت ۵۰، ۲۴۲) و دسته آن از درخت طوبی است (فت ۱۰۰، ۹۱) (پیدایش ابزار سلمانی: تیغ)
		۳. جبریل جواهری سرخ [یا زمردی سبز] (فت ۹۹، ۸۷) از خانه‌ای در بهشت می‌آورد که ۴۰ در (یا صفه) و بسیاری حقه دارد و زیر آدم می‌نهد (فت ۹۹، ۸۱) (پیدایش ابزار سلمانی: کرسی)
	(۵، ۱). ظاهر آدم سامان می‌یابد.	۴. جبریل موهای تراشیده آدم را طناب تابیده بر کمر آدم می‌بندد (فت ۱۰۰، ۹۸).
		۱. حوّا او را می‌شناسد (فت ۴۲، ۱۴۲؛ فت ۵۰، ۲۴۲).
		۲. بر آن موها نزدیکی می‌کنند (فت ۴۲، ۱۴۲) آن موها را مناسب نمدپوش می‌بندد (فت ۴۲، ۱۴۲).
		۳. آدم و حوّا آن موها را در هم می‌نوردند و در آب می‌مالند. جبریل از بهشت پاره‌ای کنجد می‌آورد تا آدم بکوبد و به جای صابون موها را با آن می‌مالند (فت ۴۲، ۱۴۲).
		۴. [از آن موها نمد ساخته می‌شود] (فت ۴۲، ۱۴۲) (پیدایش فن نمدمالی، تقریر چهارم)
	(۵، ۲). نمدمالی پدید می‌آید.	۱. خدا خیمه‌ای از بهشت در محل کعبه بر آدم فرود می‌آورد که از تابش
	۶، ۱. آدم کعبه	

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
	را می سازد.	۱. ستون های یاقوتی آن کوه های مکه روشن می شود (کل ج ۴، ۱۹۵).
		۲. جبریل آدم را می آموزد که کعبه بسازد و فرشتگان او را دستیاری می کنند (تب ۳۱؛ مب ۳۱).
		۳. سنگ آن از پنج کوه سینا، زیتا، لبنان، جودی و حرا فراهم می آید ^۱ (اث ۴۲).
		۴. [آدم کعبه را می سازد] (بلد ۹۳؛ یع ۴، اث ۴۱؛ نب ۲۲؛ شر، ۳۷۴؛ مر، ۳۱؛ بن ۷؛ خو، ج ۱، ۱۸، بخ ۲۱۶) [بر آن پرده ای موئین می افکند] (صد، ج ۲، ۲۳۵) [خدا کعبه را از یاقوت سرخ می سازد] کعبه یک دانه در صافی است [جز، ۱۱] و حجرالاسود را برای آن از بهشت می فرستد و به وقت طوفان آن خانه را بالا می برد [بل ۸۹؛ فت ۲۹، ۳۸۲] [کعبه تلی سرخ است] (بو، ۱۰۸). (پیدایش فن بنایی) ^۲
۶،۲. آدم حج به جا می آورد.	حج	۱. جبریل آدم را حج می آموزد (بل ۹۰؛ بو، ۱۱۰؛ و غیره؛ فت ۲۹، ۳۸۲).
		۲. آدم حج به جا می آورد (اث ۴۲؛ فت ۲۹، ۲۸۹ و ۳۸۲).
		۳. جبریل کارد و گوسفند می آورد و آدم را قربان کردن می آموزد (فت ۲۹، ۳۸۲). (پیدایش فن قصابی)
		۴. آدم بعد از قربان کردن گوسفند، پوست آن را به عنوان سفره بر می گیرد (فت ۲۹، ۲۸۹ و ۳۰۲؛ فت ۹۸، ۶۵) (پیدایش ابزار آئینی: سفره) ^۳
۶،۳. آدم به هند باز می گردد.	آدم به هند باز می گردد.	۱. [آدم و حوا به هند باز می گردند] (طب ۸۳، بل ۹۳؛ بخ ۲۲۶) [در مکه می مانند] (یع ۴).
		۲. هر سال برای ادای حج به مکه می رود (بل ۹۳).
۷. آدم فتون دیگری را	آدم فتون دیگری را	۱. خدا هزار پیشه می آفریند و به جبریل می گوید که به آدم بیاموزد تا به کار فرزندان او آید (فت ۶۰، ۶۷؛ فت ۶۲، ۷۹؛ فت ۶۴، ۹۱؛ فت ۶۵، ۹۷).

۱. در نب ۷۱، این گزاره در مورد ابراهیم ذکر شده است.

۲. پیدایش فن بنایی در رساله های فتوت (فت ۱۰، ۱۹۲؛ فت ۹، ۳۰) به طریق دیگری غیر از ساختن کعبه به آدم نسبت داده می شود.

۳. در فت ۳۳، ۲۰۵ و فت ۹۸، ۶۵ در روایت دیگری پیدایش سفره به ابراهیم نسبت داده می شود.

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
۸. آدم (همه) فنون را به فرزندان می‌دهد. ^۳	می‌آموزد (یا آغاز می‌کند).	۲. علاوه بر پیشه‌ها یا فنون آهن‌گری، کشاورزی، خیّازی، دامپروری، قصّایی، سلّاخی، طبّاخی، سله‌کشی، سلمانی، تیراندازی، فنون مرتبط با بافندگی، جامه‌سازی، کفش‌دوزی و معرکه‌گیری، فنون استخراج معادن (تب ۳۱)، سقّایی (فت ۳۲، ۳۸۹۲ و ۳۸۹۹؛ فت ۳۳، ۲۰۳)، دوزندگی (فت ۶۴، ۹۱)، چیت‌سازی (فت ۱۲، ۲۳۰)، نجّاری (فت ۶۶، ۱۰۴)، کارگری (فت ۱۱۷، ۲۲۷)، کشتی‌گیری (فت ۲۹، ۳۰۷)، نیزه‌داری (فت ۱۱۸، ۲۲۸)، نگارش (بل ۱۰۶؛ ند، ۸ و ۳۶؛ شه ۳۴)، ضربّی (ثع ۳۴)، هندسه، طب و موسیقی (خو، ج ۱، ۱۸) و هیئت (جز، ۱۱؛ نا، ۱۴) نیز با آدم آغاز می‌شود.
		۳. همچنین، برخی از ابزارهای فنون مثل ماکو، دفتین و اوزار شَعربافی (فت ۷۶، ۱۹۲)، مشته، چوب کمان و چوب شاگردکِ ندافی یا حلّاجی (فت ۶۰، ۶۸)، مشته نمدمالی (فت ۶۵، ۹۷)، کاردِ قصّایی (فت ۲۹، ۳۸۵)، پنجه‌پیچ، [نیم‌پوش] (فت ۷۰، ۱۳۱) و سینه‌پوش و الف نمِد شاطری (فت ۴۱، ۱۳۰؛ فت ۷۰، ۱۳۱)، نیزه (فت ۱۱۸، ۲۲۸)، موم موزه یا کفش‌دوزی (فت ۷۸، ۱۷۸) رنگ سیاه رنگریزی (فت ۱۱، ۲۳۴)، دولچه و پشت‌بند سقّایی (فت ۳۲، ۳۸۹۲؛ فت ۸۲، ۲۶۵)، شانه (فت ۱۰۰، ۹۶) و آینه (فت ۴۸، ۲۲۳؛ فت ۱۰۰، ۹۵ و ۹۶) دلاکی و سلمانی به آدم نسبت داده می‌شود. ^۲
		۴. پیدایش برخی [علوم] (اش ۷۲؛ بب ۴۶۹؛ نا، ۱۴؛ شز، ۳۴؛ جز، ۱۱) و [احکام دین] (بل ۱۰۶؛ شه ۶۰؛ خو، ج ۱، ۱۸) نیز به آدم نسبت داده می‌شود.
		۱. آدم دارای [۱۰] (فت ۲۹، ۴۱) [۱۰۰۰] فرزند (فت ۶۲، ۷۹؛ فت ۶۴، ۹۱) [۱۵] جفت دختر و پسر [بن ۷] می‌شود.
		۲. هر یک را فنی [حرفتی و صنعتی] می‌آموزد (بل ۱۰۱؛ فت ۸، ۹۱؛ فت ۲۹، ۴۱؛

۱. در یک متن واحد، سقّایی به جبریل و ابراهیم نیز نسبت داده می‌شود.

۲. پیدایش برخی از این ابزارها مثل رشته، شوی کار، شانه کار، خرک، پالهنک، تیغ و اوزار شَعربافی، شانه و آینه سلمانی و دلاکی، مشته و زه کمان ندافی، دولچه و پشت‌بند سقّایی در قالب یک روایت نقل شده است.

۳. این کنش در زمان عهد نیز نقل شده است.

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
		فت ۴۰، ۹۳؛ فت ۶۰، ۶۷؛ فت ۶۲، ۷۹؛ فت ۶۴، ۹۱؛ فت ۶۵، ۹۷؛ فت ۹۲، ۷۹. ^۱
	۹. فرزندان آدم گناه می کنند.	۱. [دو فرزند آدم از برای خدا قربانی می کنند] (قر ۵، ۲۷؛ تواریخ) [مقرر می شود که هر یک از آن ها آدم با خواهر دیگری ازدواج کند] (تواریخ).
		۲. [قربانی هابیل پذیرفته و آن قابیل پذیرفته نمی شود] (قر ۵، ۲۷؛ تواریخ) [قابیل نمی پذیرد که هابیل با خواهر زیبای او ازدواج کند] (تواریخ).
		۳. قابیل هابیل را می کشد (قر ۵، ۳۰؛ تواریخ).
		۴. کلاغی او را دفن کردن می آموزد (قر ۵، ۳۱؛ تواریخ).
	۱. (۹، ۱). عَنَاق گناه می کند.	۱. عناق دختر دیوگونه آدم در زمین فساد می کند (کل ج ۲، ۳۲۷).
		۲. خدا او را می کشد (کل ج ۲، ۳۲۷).
	۲. (۹، ۲). آدم گناه می کند.	۱. آدم به فریب شیطان [اندیشه غلط] در زمین گناه می کند (بل ۹۹؛ بو، ۱۱۵؛ و غیره).
	۳. (۹، ۳). حوّا گناه می کند.	۱. فرزندان حوّا می میرند (اث ۵۰؛ و غیره).
		۲. حوّا به القای شیطان نام عبدالحارث بر فرزند می گذارد تا زنده بماند که حارث نام شیطان بود (اث ۵۰؛ و غیره).
۷. آدم می میرد.	۱. آدم فتوت را به شیث انتقال می دهد.	۱. چون زمان مرگ آدم می رسد، آدم [لباس فتوت] (فت ۴۰، ۶۱ و ۹۳) [کلاه (قلندری)] (فت ۳۳، ۱۵۵) [فتوت] به [هابیل و سپس به] (فت ۷۸، ۲۱۶) شیث می دهد که بین فرزندان او منتقل می شود تا محمد (فت ۸، ۹۳؛ فت ۹، ۱۱۲؛ فت ۴۰، ۹۴؛ فت ۵۷، ۵۷؛ فت ۹۳، ۲۸).
	۲. آدم می میرد.	۱. آدم فرزندان را در پی میوه بهشت می فرستد (بو، ۱۱۹؛ اش ۷۵).
		۲. فرشتگان برای مرگ و تدفین او می آیند (بو، ۱۱۹؛ اش ۷۵).
		۳. تابوتی از بهشت می آورند که تابوت عهد و میراثی برای پیامبران است و بعد از محمد به آسمان می رود (بو، ۱۱۹).

۱. در مواردی به انتقال بی واسطه فنون از آدم به هابیل و شیث اشاره شده است، چنان که طبق این روایت ها سقایی و صباغی به هابیل و کشاورزی، سلمانی، نمد مالی، خیاطی و پیشه های مرتبط با بافندگی، همچون شعرافی، شومالی، جولاهی، کرباس بافی به شیث داده می شود.

روایت پایه (مرتبۀ ۲)	روایت پایه (مرتبۀ ۱)	گزاره سازنده
	۳. آدم تدفین می‌شود.	۴. آدم می‌میرد (تواریخ).
		۱. جبریل آدم را می‌شوید، کفن می‌کند و در گور می‌نهد و شیت از او می‌آموزد (جو، ۲۷).
		۲. شیت بر او نماز می‌خواند (اث ۵۷).
		۳. در غاری در کوه ابوقبیس دفن می‌شود (اث ۵۷).

همچنین، لازم است مشخص شود که در هر یک از تقریرهای عام اسلامی و نیز در هر یک از تقریرهای سه‌گانه فتوت^۱ کدام یک از روایت‌های پایه و گزاره‌های سازنده ذکر شده/نشده است. به ترتیب، جدول ۳ و ۴ چنین مقایسه‌ای را شامل می‌شود.

جدول ۳ و ۴. به ترتیب، مقایسه تقریرهای عام اسلامی و نیز مقایسه تقریرهای سه‌گانه فتوت از

حیث پراکندگی اجزاء اسطوره (مؤلف)

روایت پایه (۲)	روایت پایه (۱)	قرآن	اخبار	فتوت
۱	۱	*	*	*
	۲		*	*

فتوت سیفی	فتوت شربی	فتوت قولی
	*	
	*	

۱. طبق نجم الدین زرکوب، طبقات اجتماعی مختلفی به فتوت گرویده بودند که خود طبقات مختلف فتوت نظامی (سیفی)، صوفی (شربی) و صنفی یا پیشه‌ور (قولی) را شکل داده بودند (فت ۱۰، ۱۸۷). با توجه به تفاوت محتوای رسائل مربوط به طبقات، طبق پیشنهادی (Gevorgyan, 2013, 4)، می‌توان به طور متناظری رساله‌های فتوت را هم طبقه‌بندی کرد. رساله‌های شماره ۳، ۱۶، ۲۸-۱۷، ۷۰ و ۸۱ از نوع رساله‌های سیفی شمرده می‌شوند، رساله‌های شماره ۱۲، ۳۰-۳۲، ۵۱-۴۱، ۶۹-۶۰، ۷۶، ۷۹، ۸۲، ۸۹-۸۷، ۱۰۱-۹۵ و ۱۲۰ از نوع قولی و بقیه از نوع شربی‌اند. البته، رساله شماره ۲۹ (فتوت‌نامه سلطانی) گرچه طبق اصول فتوت شربی تألیف شده است، دربردارنده محتوای قابل توجهی از فنون و صنایع مختلف است که از این رو مقتضی است یک رساله جامع شمرده شود. همچنین، در رساله شماره ۵۳ (رساله در باب پوست تکیه و کجکول و خصائل درویشان و ...) به‌عنوان یک رساله شربی از فن سقایی سخن گفته شده است.

فتوت سبفی	فتوت شری	فتوت قولی
	*	
	*	
	*	
	*	
	*	
	*	
*		
		*
*		
*	*	
*	*	
*	*	
	*	
*	*	
*	*	
	*	
*	*	
*	*	*
*	*	
	*	
*	*	
*	*	

روایت پایه (۲)	روایت پایه (۱)	قرآن	اخبار	فتوت
	۳	*	*	*
	۴		*	*
	۵	*	*	*
۲	۱		*	*
	۲	*	*	*
	۳	*	*	*
	۴	*	*	
۳	۱	*	*	*
	(۲)		*	*
	۳	*	*	*
	۴	*	*	*
	۵	*	*	*
	(۵,۱)		*	
	۶	*	*	*
	(۶,۱)		*	*
	۷	*	*	*
۴	۱	*	*	*
	(۲)		*	*
	(۳)		*	*
۵	۱	*	*	*
	(۲)		*	*
	۳	*	*	*
	۴	*	*	*
	(۴,۱)	*	*	*
	(۴,۲)	*	*	*
	۵	*	*	*
۶	۱	*	*	*
	۲	*	*	*

فتوت سیفی	فتوت شری	فتوت قولی
*	*	*
*	*	
*		
*	*	
*		
	*	
*	*	
*	*	
*		
	*	
	*	
*	*	*
*	*	
	*	

روایت پایه (۲)	روایت پایه (۱)	قرآن	اخبار	فتوت
	۳		*	*
	(۳,۱)			*
	(۳,۲)			*
	(۳,۳)		*	
	(۳,۴)		*	
	۴		*	*
	(۴,۱)			*
	(۴,۲)		*	*
	۵		*	*
	(۵,۱)		*	*
	(۵,۲)			*
	۶,۱		*	*
	۶,۲		*	*
	۶,۳		*	
	۷		*	*
	۸		*	*
	۹	*	*	
	(۹,۱)		*	
	(۹,۲)		*	
	(۹,۳)		*	
	۱			*
۷	۲		*	
	۳		*	

۳. تفاوت تقریر فتوت، از حیث نحوی:

طبق جدول ۳، معلوم می‌گردد که از حیث تفاوت در نقل روایت کلی و روایت‌های پایه مرتبه دوم: (۱) فقط در بعضی از تواریخ، مجامع حدیثی و رساله‌های فتوت اسطوره آدم

نقل می‌شود، (۲) فقط در قرآن یک تقریر واحد^۱ بیان می‌شود، (۳) فقط در تواریخ یک تقریر کامل^۲ بیان می‌شود، (۴) تقریرهای مجامع حدیثی و رساله‌های فتو^۳ نه به صورت واحد بیان می‌شود و نه کامل. همچنین، از حیث تفاوت در نقل روایت‌های پایه مرتبه اول: (۱) همه کنش‌های مذکور در تقریر قرآنی در تقریر تاریخ نیز ذکر شده‌اند، اما بعضی از آن‌ها در تقریر فتو^۴ ذکر نشده‌اند. (۲) برخی از کنش‌ها در تقریرهای تاریخ و فتو^۵ ذکر شده‌اند، اما در تقریر قرآنی ذکر نشده‌اند. (۳) برخی از کنش‌ها در تقریر فتو^۶ ذکر شده‌اند که در تقریرهای دیگر ذکر نشده‌اند. این کنش‌ها عبارت‌اند از (۲).۳، (۱).۵، (۱).۳، (۲).۶، (۲).۳، (۱).۴، (۱).۵، (۲).۵، (۱).۷. غیر از مورد استثنائی (۲).۳ که به مرحله بهشت مربوط می‌شود، بقیه موارد در زمین روی می‌دهند. همچنین، غیر از موارد (۵).۵ و (۱).۷ که به ترتیب ناظر به انتقال فتو^۷ از خدا به آدم و از آدم به فرزندان است، بقیه موارد به پیدایش فنون یا ابزارهای آن‌ها مربوط می‌شود.

همچنین، طبق جدول ۴، معلوم می‌گردد که از حیث تفاوت در نقل روایت‌های پایه مرتبه اول: (۱) تقریر فتو^۸ سیفی از اسطوره آدم به کنش ۶ محدود می‌شود، درواقع با ۶،۳ آغاز می‌شود و با ۶. (۳، ۱) پایان می‌یابد، هرچند نقل دیگری از ۶. (۳، ۱) در رساله‌های آداب الحرب، جامع الهدایه و هدایه الرمی به (۲).۳ منتقل شده است که بیانگر یک جابجایی در زمان، مکان و علت کنش است. همچنین، در رساله‌های در بیان کسوت و صورت بابای عمرو و شاطران که به شاطری که یکی دیگر از شیوه‌های عیاری نظامی است، مربوط می‌شود، این فن بدون ذکر هر نوع روایتی به آدم بازگردانده می‌شود و به هیچ کنش دیگری از اسطوره اشاره نمی‌شود. این امر در مورد گشتی‌گیری، به عنوان یکی دیگر از

۱. تقریر واحد یعنی هیچ یک از گزاره‌های سازنده یا روایت‌های پایه اسطوره در یک تقریر معین، با دلالت‌های مختلف ذکر نشده باشند. مثلاً تقریر تاریخ طبری چنین نیست و دربردارنده این دو روایت موازی پایه هستند: این که عزرائیل خاک آدم را از زمین بر می‌گیرد و این که شیطان خاک آدم را از زمین بر می‌گیرد.

۲. تقریر کامل یعنی یک تقریر معین دربردارنده همه اجزاء اصلی روایت، یعنی روایت‌های پایه مرتبه دوم، باشد.

فنون نظامی قدیم، نیز صدق می‌کند که فتوت‌نامه سلطانی آن را به آدم باز می‌گرداند.^۱ این اسنادها در ۶،۷ جای می‌گیرند. (۲) تقریر فتوت شربی، اما، همه کنش‌های اصلی اسطوره را در برمی‌گیرد، یعنی با ۱ آغاز می‌شود، با ۷ پایان می‌یابد و فقط در این رساله‌ها است که در آن‌ها کنش‌های مربوط به ۱ و ۲ نقل شده‌اند. این رساله‌ها سهمی در بیان کنش‌های فنی ۶ ندارند، هرچند در برخی از آن‌ها به فنی اشاره شده است که به نحوی به آئین‌های دینی یا آئین‌ها و ابزارهای فرقه‌ای فتوت مربوط می‌شوند، برای مثال: در فتوت‌نامه سلطانی از فن قصابی در ربط با آئین قربانی (حج) یاد می‌شود که در ۶،۶ ثبت شده است، یا در فتوت‌نامه سلطانی، رسائل قلندری اول و سوم، رساله در طریقت رفاعیه، فتوت‌نامه میرزا عبدالعظیم خان قریب و رساله (خاکساری) بیست و سوم به فن جامه‌سازی اشاره می‌شود که در ۶،۱ ثبت شده است، یا در رساله آداب الطریق که مأمور شدن آدم به عمارت جهان با آئین کمر بستن و انواع کمر یا میان‌بند و در فتوت‌نامه دلاکان عمارت امور جهان با آئین تکبیر ربط می‌یابد که در ۵،۵ ثبت شده‌اند. (۳) تقریر فتوت قولی، همچون فتوت سیفی، بی آن که ذکری از کنش‌های ۱ و ۲ کند، با ۳ (فریب شیطان یا خوردن از آن درخت) آغاز می‌شود و با ۶ پایان می‌یابد، به طوری که هر رساله‌ای به اقتضای موضوع خود کنش‌های متفاوتی از ۶ را نقل می‌کند. علاوه بر این، مشابه تقریر سیفی که در بعضی از رساله‌های آن روایت پیدایش تیراندازی در ۳ ثبت شده است، در یکی از رساله‌های قولی، یعنی رساله‌ای از صنف سلمانی و حمامی، هم یک کنش فنی دیگر، یعنی پیدایش آینه، نیز در همین مرحله نامربط واقع می‌شود.

۴. تفاوت تقریر فتوت، از حیث معنایی:

پیش‌تر، اجزاء نحوی اسطوره در تقریر عام فتوت و نحوه ترکیب این اجزاء در هر یک از تقریرهای خاص طبقات سه‌گانه فتوت از طریق تحلیل (مقایسه‌ای) روایت مشخص گردید.

۱. در همین جا نیز سپهر به کیومرث پسر آدم که اهل شکار و حرب بود باز گردانده می‌شود (فت ۲۹، ۳۵۴).

حال، به منظور تشخیص مضمون اصلی تقریر فتوّت، لازم است تقریر رساله‌های منفرد مورد مقایسه قرار گیرد و وجه اشتراک یا الگوی تکرارشونده در آن‌ها یافته یا استخراج شود. نتیجه این که طبق جدول ۲، وجه اختلاف این تقریرها عبارت‌اند از روایت‌های ۱ (آفرینش آدم)، ۲ (تقدیس آدم)، ۳، ۴ (نافرمانی آدم)، ۵، ۳ (توبه آدم) و ۶، ۶ (حج گزاردن آدم). امّا، وجه اشتراک آن‌ها روایت‌هایی است که در آن کنش پیدایش چیزی (یک فن، ابزار، یا آئین) بازنمایی می‌شود - روایت‌های مبدأ - که: برخی از (یا اکثر) آن‌ها در ۶ ثبت شده است، مثل پیدایش فنون جامه‌سازی و کشاورزی که به ترتیب در ۶، ۱ و ۶، ۳ آمده‌اند. برخی به بخش‌های دیگر (و ظاهراً نامرتبط) اسطوره الحاق شده‌اند، مثل پیدایش فن معرکه‌گیری و صندلی به‌عنوان ابزار آن که به کنش تقدیس آدم، یعنی ۲، افزوده شده است و به ترتیب در ۲، ۲ و ۲، ۱ می‌آید، یا پیدایش فن سرتراشی که به کنش کوتاه شدن قامت آدم (۴، ۳) یا پیدایش جامه سترپوش که به کنش توبه الحاق شده است و به ترتیب در ۵، ۵ می‌آید. برخی هم در بیش از یک بخش اسطوره ثبت شده‌اند، مثل فنون تیراندازی در (۳، ۲) و (۳، ۱)، قصابی و سلاخی در (۳، ۲) و ۶، ۶، سرتراشی (یا سلمانی) در (۳، ۴) و (۵، ۱) و نمدمالی^۱ در ۶، ۱، (۴، ۱) و ۶، (۵، ۲). این وجه اشتراک به صورت‌های مختلفی در رساله‌ها ظاهر شده است که می‌توان آن‌ها را به الگوهای زیر - به‌عنوان الگوی روایت‌های مبدأ - دسته‌بندی کرد (طبق تحلیل نحوی زیر، عناصر درون گروه عناصر اختیاری گزاره هستند که با حذف و اضافه آن‌ها همه واریانت‌های ممکن الگوهای چهارگانه روایت مبدأ نتیجه می‌شوند - با این شرط که تعداد گروه‌ها در هر واریانتی همواره بزرگتر یا مساوی ۱ باشد).

۱. فن و/یا ابزار را [جبرئیل آورده است] [به آدم آموخته است] [آدم انجام داده است]^۲.

۱. در رساله نمدمالی روایت دیگری از پیدایش نمد ضبط شده است که طبق آن نمد قبل از خلق آدم به جن بن جان داده شده است (فت ۴۲، ۱۴۷).

۲. با توجه به تعدد حالات ممکن در اظهار یک روایت مبدأ و در عین حال قابل تحویل بودن آن‌ها به یک الگوی واحد، عبارت درون هر گروه یک جزء ممکن الگو را مشخص می‌کند.

۲. ابزار را [جبرئیل آورده] یا ساخته است [به آدم آموخته است] [آدم ساخته است].

۳. آئین را [جبرئیل و] [آدم] انجام داده است.^۱

۴. ابزار آئین را [جبرئیل آورده] یا ساخته است [آدم آورده است].^۲

روایت مبدأ در هر چهار حالت فوق به صورت‌های مختلفی بیان شده است: (۱) به صورت یک گزاره صرف^۳، مثل «اگر پرسند که حلاجی از که مانده، بگوی از آدم و او از جبرئیل آموخته» (فت ۶۰، ۶۹)، یا «اگر پرسند که بنای سوزن که کرد، گویم جبرئیل» (فت ۶۴، ۹۲)، یا «کسانی که می‌گویند عهد و شد و میان بستن از آدم مانده است به دلیل می‌گویند» (فت ۳۴، ۱۴۱)، یا «اگر پرسند اول تاج به که فرود آمد، بگو آدم صفی الله» (فت ۳۴، ۱۷۲) که به ترتیب نمونه‌هایی از موارد فوق‌اند. (۲) به صورت یک روایت با اجزاء نحوی معینی در قالب الگوی زیر:

[آدم گناه می‌کند] [اخراج می‌شود] [مشکلی روی می‌دهد] [خدا به آدم امر می‌کند که کاری را انجام دهد] [خدا به جبرئیل امر می‌کند که پیشه را به آدم تعلیم دهد] [جبرئیل ابزار پیشه را می‌آورد] [جبرئیل آدم را تعلیم می‌دهد] [آدم کاری را انجام می‌دهد].
در این خصوص می‌توان روایتی از پیدایش تیراندازی را مثال آورد - واریانتی با تقریباً همه اجزاء نحوی الگوی فوق:

«بدان که چون مهتر آدم در دنیا بیامد، خداوند از زلت او در گذشت. مهتر جبرئیل گندم را از بهشت آورد و به مهتر آدم داد و زراعت کردن بیاموخت. مهتر آدم زمین کافت و تخم گندم بریخت. زاغان می‌آمدند، زمین را کافته تخم می‌خوردند. مهتر آدم در حضرت ربّ العالمین بنالید و گفت خداوند رنج مرا ضایع مگردان. مهتر جبرئیل را فرمان شد یک کمان و سه چوب تیر از بهشت بیرون آورده به آدم بده و تیراندازی بیاموز. پس به

۱؛ به عبارت دیگر، کاری را انجام داده‌اند و تبدیل به آئین شده است.

۲؛ به عبارت دیگر، چیزی را به کار برده است و تبدیل به ابزار آئین شده است.

۳. به نظر می‌رسد که این گزاره‌ها صورت کوتاه‌شده روایت‌هایی باشند که گاه در جای دیگری با تفصیل اظهار می‌شوند.

حکم فرمان حضرت علّام مهتر جبرئیل از بهشت کمان و سه چوب تیر بیاورد و مهتر آدم را داد و تیراندازی بیاموخت. تیر اوّل که مهتر آدم فرستاد خطا شد و تیر دوّم زاغی را زد» (فت ۲۰، ۱۲۴).

امّا، چنین نیست که این الگوها فقط در مورد آدم به کار رفته باشد، هرچند بیش از همه درباره او به کار رفته‌اند، بلکه در مورد افراد دیگری نیز ذکر شده‌اند، مثلاً در مورد فرشتگان که دگنکچی گری (فت ۳۴، ۱۷۵)، دلاکی و سر تراشی (فت ۱۱۸، ۲۲۹) به جبرئیل، ساختن توپ، تفنگ، زره و منجیق (فت ۱۱۸، ۲۲۸) به شیطان برگردانده می‌شود؛ در مورد پیامبران صباغی (فت ۶۷، ۱۱۰) به عیسی، شهربافی (فت ۷۶، ۱۸۸) به ایوب، خیاطی (فت ۶۳، ۸۴) به ادریس برمی‌گردد. بااین حال، اکثر قریب به اتفاق این فنون به آدم به عنوان انسان اوّل بازگردانده می‌شود. همچنین، گاه یک فن در رساله‌های مختلف به سرآغازهای مختلفی برمی‌گردد، چنان که کشتی‌گیری به یعقوب (فت ۲۹، ۳۰۶) و آدم (فت ۲۹، ۳۰۷)، خیاطی یا دوزندگی پارچه به ادریس (فت ۶۳، ۸۴) و دوزندگی چرم به آدم (فت ۶۴، ۹۱)، بافندگی به شیث (فت ۴۴، ۱۶۹، فت ۱۱۸، ۲۲۷) و آدم (فت ۸، ۹۱؛ فت ۳۹، ۸۱؛ فت ۶۱، ۷۲؛ فت ۶۲، ۷۹)، بنایی به ابراهیم (فت ۳۱، ۱۴) و آدم (فت ۱۰، ۱۹۲)، آهنگری به داوود (فت ۳۰، ۵۵؛ فت ۱۱۷، ۲۲۵؛ فت ۱۱۸، ۲۲۸) و آدم (فت ۱۲، ۲۳۴) و میان بستن به ابراهیم (فت ۴۰، ۸۲) و آدم (فت ۳۸، ۹۵) و غیره).

قطع نظر از بخش اعظم اسطوره آدم که از همه تقریرهای متعدد فتوّت حذف شده است، روایت‌هایی که به عنوان وجه اختلاف تقریرهای منفرد شناخته شدند در رساله‌های فتوّت هرگز محتوای مستقلی را بیان نمی‌کنند، بلکه به منزله مقدمه یا زمینه‌ای برای بیان روایت‌های مبدأ عمل می‌کنند (چنان که مثلاً در روایت پیدایش تیراندازی در بالا مشهود است: کنش اخراج و بخشیده شدن آدم در حکم مقدمه است). بدین ترتیب، کل اسطوره آدم به روایت‌های اسطوره‌ای یا خرده اسطوره‌هایی^۱ برای بیان پیدایش چیزی شکسته

می‌شود، حال آنکه در تقریرهای دیگر به‌خصوص تاریخ از تقلیل ساختار اسطوره و یا نوعی ارزش‌گذاری متفاوت اجزاء آن خبری نیست؛ به عبارت دیگر، مضمون اسطوره آدم در تقریر فتوت متفاوت از دیگر تقریرهای اسلامی است و به روایت‌های اسطوره‌ای خردتر (به‌منزله وجه اشتراک تقریر رساله‌های منفرد) محدود می‌شود، زیرا در آن‌ها کل اسطوره انسان-پیدایی به اسطوره‌های مبدأ تقلیل یافته است؛ بنابراین، به سیاق معمول، مضمون اصلی این اسطوره در تقریر قرآن و تاریخ همان پیدایش/انسان، اما در تقریر فتوت پیدایش تکنولوژی (به‌مثابه کنش یا شیء)^۱ است.

۵. بداعت تقریر فتوت

حال، باید دید که آیا این خرده اسطوره‌های پیدایش تکنولوژی بداعت دارند یا صرفاً نتیجه جرح و تعدیل تقریر قرآن و اخبارند. قرآن و اخبار پیش از قدیمی‌ترین رساله‌های فتوت اشاراتی به پیدایش تکنولوژی داشته‌اند، چنان‌که قرآن به پیدایش فنونی چون جامه‌سازی (قر ۷، ۲۶)، زره‌سازی (قر ۲۱، ۸۰)، آهنگری (قر ۵۷، ۲۵)، خانه‌سازی و چادرسازی (قر ۱۶، ۸۰) و تدفین (قر ۵، ۳۱) اشاره کرده است، اگرچه فقط مورد آخر در قالب یک روایت نقل شده است. همچنین، برخی مورخان (طب ۷۷؛ اث ۴۲ و ۴۳) «تعلیم صنعت همه چیز به آدم» را در ربط با علم آدم الاسماء (قر ۲، ۳۱) طرح کرده‌اند. به همین ترتیب، در تواریخ نیز چنین روایت‌هایی نقل شده است. اینجا، در ربط با آدم (۱) به فنونی اشاره می‌شود که در رساله‌های فتوت نیامده‌اند، مثل نگارش (ند، ۸ و ۳۶؛ شه ۳۴) و ضربایی (ثع ۳۴) و به‌خصوص در متون تاریخ علم، برخی از علوم، همچون هندسه (جز، ۱۱؛ خو، ۱۸)، حساب (جز، ۱۱)، موسیقی (خو، ۱۸)، هیئت (جز، ۱۱)، طب (خو، ۱۸) و نیز نگارش برخی کتب علمی، صنایع و آلات آن‌ها (نا، ۱۴؛ اش ۷۲؛ شز، ۳۴) به آدم برگردانده شده است. اما هیچ‌یک از این موارد در قالب یک روایت نقل نشده است. (۲) فنونی که به آن‌ها

۱؛ و نیز در رساله‌های شربی، پیدایش فتوت که خود می‌تواند مصداقی برای تکنولوژی به‌مثابه قاعده (دوسک، ۱۳۹۳، ۳۵) در نظر گرفته شود.

هم در رساله‌های فتوٰت و هم در تواریخ اشاره شده است. در فتوٰت به برخی در قالب یک روایت و برخی صرفاً با جزئیات بیشتری نسبت به تواریخ اشاره شده است، مثل بافندگی. بااین حال، تأثیرپذیری فتوٰت از تواریخ در این موارد مشترک مشهود است.^۱ (۳) در فتوٰت به صورت یک روایت به فنونی اشاره شده است که در تواریخ نیامده‌اند، مثل تیراندازی، نمدمالی، قصابی و سلاخی، طبّاحی، سلمان‌ی، کفش دوزی و غیره. این امر محدود به موضوع هر فتوٰت‌نامه است، یعنی هر رساله منفرد پیدایش موضوع خود را در اسطوره آدم می‌جوید. اگر درباره آن فن روایتی از پیش موجود بوده آن را ذکر می‌کند و اگر موجود نبوده، روایتی جعل می‌کند و به اسطوره الحاق می‌کند. برای مثال، سلمان‌ی را به کنش‌های پیش‌تر ذکر شده کوتاه شدن قد آدم یا نشناختن حوّا مر آدم را ربط می‌دهد. تعداد این الحاقات فتوٰت بسیار بیش از همه روایت‌هایی است که تواریخ پیش‌تر درباره پیدایش تکنولوژی به اسطوره آدم افزوده بودند؛ بنابراین، طبق مورد ۲ و ۳، چنین نیست که روایت‌های اسطوره‌ای فتوٰت صرفاً حاصل جرح و تعدیل‌های ساده تقریرهای قبلی باشند. اما، الگوی (چهارگانه) ساخت این خرده اسطوره‌ها تأثیرپذیری از تواریخ را نشان نمی‌دهد، بلکه در این باره نقش ادبیات صوفیانه برجسته می‌شود. در رساله‌های کهن صوفیه مواردی از انتساب برخی آئین‌ها و ابزارهای آئینی، مثل خرجه ساختن و پوشیدن (کبری، ۱۳۶۳، ۲۸؛ باخرزی، ۱۳۴۵، ۲۸)، مرقع پوشیدن (باخرزی، ۱۳۴۵، ۳)، سماع کردن (باخرزی، ۱۳۴۹، ۵۳۷) و چله نشینی و ریاضت کشیدن (باخرزی، ۱۳۴۵، ۲۹۲؛ محمد بن منور، ۱۳۳۲، ۵۸) به آدم یافته می‌شود. این دست روایت‌های پیدایش آئین و ابزارهای آئینی صوفیه که در تاریخ تداوم می‌یابد در رساله‌های فرقه‌های قلندریه و بعدتر خاکساریه که از رساله‌های فتوٰت شربی به شمار می‌روند، در قالب روایت‌هایی موسوم به اثبات، ثبوت، نطقی و ترجمان ضبط می‌گردند. درباره روایت‌های پیدایش تکنولوژی به نظر می‌رسد پیشه‌وران

۱. همچنین، برخی موارد مذکور در فتوٰت‌نامه‌ها در متون تاریخ دین (انبیاء) سابقه دارد، مثل این که خدا هزار پیشه را می‌آفریند.

بعدتر تحت تأثیر صوفیه و در همان قالب چنین داستان‌های مجعولی را پرداخته باشند.

نتیجه‌گیری

مقایسه تقریرهای اسلامی اسطوره انسان-پیدایی نشان می‌دهد که تقریر فتوت تفاوت‌های نحوی و معنایی قابل توجهی با دیگر تقریرها دارد. تقریر رساله‌های منفرد فتوت نه واحد و نه کامل و به روایت‌هایی محدود می‌شود که وجه اشتراک آن‌ها پیدایش چیزی است، حال آنکه وجه اختلاف آن‌ها هرگز محتوای مستقلی را بیان نمی‌کند، بلکه به‌عنوان مقدمه یا زمینه‌ای برای بیان آن روایت‌های مشترک عمل می‌کند. بدین ترتیب، کل اسطوره آدم به روایت‌های اسطوره‌ای یا خرده اسطوره‌های مبدأ شکسته می‌شود، حال آنکه در تقریرهای دیگر به‌خصوص در تقریر تاریخ از تقلیل ساختار اسطوره و یا نوعی ارزش‌گذاری متفاوت اجزاء آن خبری نیست؛ بنابراین، مطابق این تقلیل اسطوره انسان-پیدایی به خرده اسطوره‌های مبدأ در تقریر فتوت، مضمون اصلی این اسطوره دیگر همچون تقریرهای قرآن و تاریخ نه پیدایش انسان، بلکه پیدایش تکنولوژی است. هرچند برخی از این روایت‌های اسطوره‌ای پیدایش تکنولوژی در تواریخ نیز آمده‌اند و الگوی ساخت آن‌ها نیز برگرفته از روایت‌های پیدایش آئین در رساله‌های صوفیانه است، با این حال، تقریر فتوت چیزی بیش از حاصل یک جرح و تعدیل ساده از این روایت‌های قدیم‌تر است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارد.

ORCID

Ahmad Rahmanian

<https://orcid.org/0000-0002-6275-265X>

منابع^۱

- ابن اثیر، عزّ الدّین. (۱۳۸۳) *تاریخ کامل*، ترجمه سیّد حسین روحانی، ج ۱، تهران: اساطیر. [اث]
- ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۱۳/۱۳۷۱). *من لا یحضره الفقیه*. تصحیح علی اکبر غفاری. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. [صد]
- ابن حنبل، احمد بن محمد. (۱۴۱۶/۱۳۷۴). *مسند الامام احمد بن حنبل*. تصحیح عامر غضبان و دیگران. بیروت: موسسه الرساله. [ما]
- ابن کثیر، عمادالدین ابوالفداء اسماعیل بن عمر. (۲۰۰۲/۱۳۶۸). *البدایه و النهایه*. بیروت: مکتبه المعارف. [کث]
- ابن ندیم، ابوالفرج محمد بن ابی یعقوب. (۱۳۶۶). *الفهرست*. ترجمه محمدرضا تجدد. تهران: امیر کبیر. [ند]
- ابوداود، سلیمان بن اشعث. (۱۴۲۰/۱۳۷۸). *سنن ابی داود*. تصحیح سیّد محمد و دیگران. قاهره: دارالحديث. [سا]
- اشکوری، قطب الدّین. (۱۳۸۰). *محبوب القلوب (تاریخ حکمای پیش از اسلام)*. ترجمه سیّد احمد اردکانی و تصحیح علی اوجبی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. [اش]
- افشار، ایرج (مصحح). (۱۳۷۲). *فتوّت نامه سقّایان*، در *نامواره دکتر محمود افشار*. ج ۷. ۳۸۹۴-۳۸۸۷، تهران: بنگاه موقوفات دکتر محمود افشار یزدی. [فت ۳۲]
- افشار، ایرج (مصحح). (۱۳۵۹). *فتوّت نامه آهنگران*. در *فرخنده پیام*، یادگارنامه استاد دکتر غلامحسین یوسفی. ۲۵-۲۹. مشهد: دانشگاه مشهد. [فت ۳۰]
- افشاری، مهران (مصحح). (۱۳۸۲). *فتوّت نامه ها و رسائل خاکساریه (سی رساله)*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. [فت ۹۰-۱۱۹]
- افشاری، مهران (مصحح). (۱۳۹۱). *سی رساله ناشناخته در فتوّت و پیشه‌وری و قلندری*. تهران: چشمه. [فت ۵۶-۸۵]

۱. (ارجاع به متونی که موضوع پژوهش بوده‌اند از طریق کدگذاری با دو حرف اول صورت گرفته است: رساله‌های فتوّت با فت قرآن با قر و تواریخ با دو حرف اول نام مؤلف مخفف شده‌اند).

تقلیل اسطوره انسان-پیدایی به اسطوره پیدایش تکنولوژی در فتوت‌نامه‌های فارسی؛ رحمانیان | ۱۳۵

افشاری، مهران (مصحح). (۱۳۹۹). *دو رساله درباره فتوت و تصوف در طریقت صفویه و رُفَاعِیَه*.

تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار. [فتد ۳۸-۳۹]

افشاری، مهران و مدائنی، مهدی. (مصحح). (۱۳۸۸). *چهارده رساله در باب فتوت و اصناف*. تهران:

چشمه. [فتد ۴۰-۵۳]

افشاری، مهران و مروجی، فرزاد (مقدمه، تصحیح و توضیح). (۱۳۹۶). *رساله‌های تیراندازی: ده*

رساله در تیراندازی و کمانداری و جنگاوری. تهران: چشمه. [فتد ۱۷-۲۸]

الطوسی، احمد بن محمد. (۱۳۶۰). *الهدیه السعديه فی معان الوجديه (یا سماع و فتوت)*. ترجمه

احمد مجاهد. تهران: کتابخانه منوچهری. [فتد ۴]

بابا حاجی عبدالرحیم. (۱۳۹۵). *قلندرنامه‌ای به نام آداب الطریق*. تصحیح مهران افشاری. تهران:

چشمه. [فتد ۳۳]

باخرزی، یحیی. (۱۳۴۵). *اوراد الاحباب و فصوص الآداب*. به کوشش ایرج افشار. انتشارات

دانشگاه تهران.

باخرزی، یحیی. (۱۳۴۹). *خلاصه شرح تعرف*. به کوشش احمدعلی رجائی. تهران: بنیاد فرهنگ

ایران.

بخاری، ابونصر احمد بن محمد. (۱۳۸۶). *تاج القصص (داستان‌های پیامبران)*. مقدمه و تصحیح سید

علی آل داود. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی. [بخد]

بلعمی، ابوعلی. (۱۳۸۰). *تاریخ بلعمی*. تصحیح محمدتقی بهار. به کوشش محمد پروین گنابادی.

تهران: زوار. [بلد]

بناکتی، فخرالدین ابوسلیمان داود بن ابی الفضل. (۱۳۴۸). *تاریخ بناکتی (روضه اولی الالباب فی*

معرفة التواریخ و الانساب). به کوشش جعفر شعار. تهران: انجمن آثار ملی. [بنا]

بوشنجی، ابوالحسن بن هیصم. (۱۳۸۴). *قصص الانبیاء*. محمد بن اسعد بن عبدالله الحنفی التستری و

ویرایش سید عباس محمدزاده. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد. [بو]

بیرونی، ابوریحان. (۱۳۷۷). *آثار الباقیه*. ترجمه اکبر داناسرشت. تهران: امیرکبیر. [بیا]

تبریزی، میرزا محمد رضی. (۱۳۹۸). *زینت التواریخ*. ویرایش علی اصغر رجبی. تهران: آرمان

پژوهان. [تب]

- ترمذی، محمد بن عیسی. (۱۴۱۹/۱۳۷۷). *الجامع الصحیح و هو سنن الترمذی*. تصحیح احمد محمد شاکر. قاهره: دارالحديث. [ست]
- ثعلبی، احمد بن محمد بن ابراهیم النیسابوری. (بی تا). *قصص الانبیاء المسمی عرائس المجالس*. بیروت: دارالمعرفه. [ثعد]
- جوزجانی، منهاج الدین سراج. (۱۳۶۳). *طبقات ناصری (تاریخ ایران و اسلام)*. تصحیح عبدالحی حبیبی. تهران: دنیای کتاب. [جز]
- جویری، محمد. (۱۳۸۴). *کلیات قصص الانبیاء (زندگانی پیامبران)*. تهران: کتابفروشی اسلامیة. [جو]
- حبیب الله بنا. (۱۳۹۳) *رساله گل کاری: فتوت نامه بنایان*، تصحیح عارف نوشاهی، تهران: فرهنگستان هنر. [فت ۱۲۰]
- حصوری، علی (مصحح). (۱۳۹۸). *جوانمردان در تاریخ*. تهران: پردیس دانش. [فت ۸۹-۸۶]
- خان محمدی، علی اکبر (مصحح). (۱۳۷۱) *فتوت نامه بنایان*. مجله صفه. ۱(۵). ۱۵-۱۰. [فت ۳۱]
- خرمشاهی، بهاء الدین (مترجم). (۱۳۷۴). *قرآن*. تهران: جامی و نیلوفر. [قر]
- خطیب فارسی. (۱۳۶۲). *قلندرنامه خطیب فارسی یا سیرت جمال الدین ساوجی*. تصحیح حمید زرین کوب. تهران: توس. [فت ۱۵]
- خواندمیر، غیاث الدین بن همام الدین. (۱۳۸۰). *تاریخ حبیب السیر*. با مقدمه جلال الدین همایی. تهران: خیام. [خو]
- دارمی، عبدالله بن عبدالرحمن. (۱۴۲۱/۱۳۷۹). *سنن الدارمی*. تصحیح حسین سلیم دارانی. ریاض: مرکز التراث الثقافی المغربی. [سد]
- دانش پژوه، محمدتقی (مصحح). (۲۵۳۵/۱۳۵۵). *مطلوب الفقرا*. در همایی نامه. زیر نظر مهدی محقق. تهران: انجمن استادان ادبیات و زبان فارسی. [فت ۵۴]
- دانش پژوه، محمدتقی (مصحح). (۲۵۳۵/۱۳۵۵). *فقرنامه*. در همایی نامه. زیر نظر مهدی محقق. تهران: انجمن استادان ادبیات و زبان فارسی. [فت ۵۵]
- درویشی، شجاع الدین. (۱۳۴۲). *جامع الهدایه فی علم الرمایه*. تصحیح محمدتقی دانش پژوه. در فرهنگ ایران زمین. ج ۱۱. ۲۷۹-۲۲۹. زیر نظر ایرج افشار، تهران: سخن. [فت ۱۶]

تقلیل اسطوره انسان-پیدایی به اسطوره پیدایش تکنولوژی در فتوت‌نامه‌های فارسی؛ رحمانیان | ۱۳۷

دینوری، عبدالله بن مسلم بن قتیبه. (۲۰۰۲/۱۳۸۱). *عیون الاخبار*. تحقیق محمد اسکندری. بیروت: دارالکتاب العربی. [قت]

دوسک، وال. (۱۳۹۳). *درآمدی به فلسفه تکنولوژی*. ترجمه مصطفی تقوی. تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.

راوندی، محمد بن علی بن سلیمان. (۱۳۶۴). *راحه الصدور و آیه السرور*. تصحیح محمد اقبال. تهران: امیرکبیر. [را]

سلمی، ابو عبدالرحمن. (۱۳۸۹). *رساله ملامتیه*. ترجمه عباس گودرزی و مهری زارع مؤیدی. اطلاعات حکمت و معرفت. ۱۲ (۶۰)، ۳۳-۲۷. [فت ۱]

سلمی، ابو عبدالرحمن. (۱۳۸۵). *جوانمردی و جوانمردان: کتاب الفتوة*. ترجمه قاسم انصاری. قزوین: حدیث امروز. [فت ۲]

سمنانی، علاء الدوله. (۱۳۶۶). *رساله در فتوت*. ترجمه قاسم انصاری. نشریه معارف. ۳. ۳۶-۱۹. [فت ۱۳]

سیار، پیروز (مترجم). (۱۳۹۳). *عهد عتیق: براساس کتاب مقدس اورشلیم (جلد اول: کتاب‌های شریعت یا تورات)*. تهران: هرمس.

سیار، پیروز (مترجم). (۱۳۸۷). *عهد جدید: براساس کتاب مقدس اورشلیم*. تهران: هرمس. شهرزوری، شمس الدین محمد بن محمود. (۱۳۸۹). *نزهه الارواح و روضه الافراح (تاریخ الحکما)*. ترجمه مقصودعلی تبریزی. تهران: علمی و فرهنگی. [شر]

شهرستانی، ابوالفتح محمد بن عبدالکریم. (۱۳۶۱). *توضیح الملل (الملل و النحل)*. ترجمه مصطفی خالقداد هاشمی و مقدمه، حواشی، تصحیح و تعلیقات سید محمد رضا جلالی نائینی. تهران: اقبال. [شه]

صراف، مرتضی (مصحح). (۱۳۵۲). *رسائل جوانمردان: مشتمل بر هفت فتوت‌نامه*. هانری کرین (مقدمه و خلاصه فرانسوی). تهران: انستیتوی فرانسوی پژوهش‌های علمی در ایران. [فت ۶-]

[۱۲]

طبری، محمد بن جریر. (۱۳۵۲). *تاریخ الرسل و الملوک*. ترجمه ابوالقاسم پاینده. ج ۱. تهران: بنیاد فرهنگ ایران. [طب]

- طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۷/۱۳۶۵). *تهذیب الاحکام*. تصحیح حسن الموسوی خراسان. تهران: دارالکتب الاسلامیه. [طو]
- فرنغ دادگی. (۱۳۹۰). *بندهش*، ترجمه مهرداد بهار، تهران: انتشارات توس.
- قبادیانی، ابومعین ناصر خسرو. (۱۳۶۳). *جامع الحکمتین*. تصحیح و مقدمه فارسی و فرانسوی محمد معین و هنری کرین. تهران: طهوری. [نا]
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷/۱۳۶۵). *الکافی*. تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی. تهران: دارالکتب الاسلامیه. [کل]
- کبری، نجم الدین. (۱۳۶۳). *آداب الصوفیه*. اهتمام مسعود قاسمی. تهران: زوار.
- لیک، گوندولین. (۱۳۸۵). *فرهنگ اساطیر شرق باستان*، ترجمه رقیه بهزادی، تهران: طهوری.
- مبارکشاه، محمد بن منصور بن سعید. (۱۳۴۶). *آداب الحرب و الشجاعة*. تصحیح و اهتمام احمد سهیلی خوانساری. احمد (مصحح). تهران: اقبال. [فت۳]
- میرعابدینی، سید ابوطالب و افشاری، مهران (مصحح). (۱۳۷۴). *آئین قلندری: مشتمل بر چهار رساله در باب قلندری، خاکساری، فرقه عجم و سخنوری*. تهران: فراروان. [فت۳۴-۳۷]
- میرخواند، محمد بن خاوندشاه بن محمود. (۱۳۷۵). *روضه الصفا*. تهذیب و تلخیص عباس زریاب. ج ۱. تهران: علمی. [می]
- مستوفی، محمد حسن. (۱۳۷۵). *زبدہ التواریخ*. به کوشش بهروز گودرزی. تهران: بنیاد موقوفات افشار یزدی. [مت]
- مسعودی، ابوالحسن علی بن حسین. (۱۳۶۵). *مروج الذهب و معادن الجواهر*. ترجمه ابوالقاسم پاینده. ج ۱. تهران: علمی و فرهنگی. [مع]
- مقدسی، مطهر بن طاهر. (۱۳۷۴). *آفرینش و تاریخ*. مقدمه، ترجمه و تعلیقات محمدرضا شفیعی کدکنی. تهران: آگه. [مقد]
- موحد، صمد. (۱۳۷۴). *آدم در تصوف*. در *دائرة المعارف بزرگ اسلامی* (ج ۱). زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی. تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی.
- محمد بن منور. (۱۳۳۲). *اسرار التوحید*. به کوشش ذبیح الله صفا. تهران: امیر کبیر.
- میرفخرایی، مهشید. (مترجم). (۱۳۶۷). *روایت پهلوی: متنی به زبان فارسی میانه (پهلوی ساسانی)*، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

تقلیل اسطوره انسان-پیدایی به اسطوره پیدایش تکنولوژی در فتوت‌نامه‌های فارسی؛ رحمانیان | ۱۳۹

- ناصری سیواسی. (۱۳۴۱) *فتوت‌نامه ناصری*. تصحیح سعید نفیسی. در فرهنگ ایران زمین. ج ۱۰. ۲۸۱-۲۲۵، زیر نظر ایرج افشار، تهران: سخن. [فت ۵]
- نیسابوری، ابراهیم بن منصور. (۱۳۸۲). *قصص الانبیا (داستان‌های پیامبران)*. به اهتمام حبیب یغمایی. تهران: علمی و فرهنگی. [نی]
- نیشابوری، مسلم بن حجاج. (۱۴۱۲/۱۳۷۰). *صحیح مسلم*. تصحیح محمد فؤاد عبدالباقی. قاهره: دارالحديث. [صم]
- نسائی، احمد بن علی. (۱۴۱۱/۱۳۶۹). *سنن الکبری*. تصحیح عبدالغفار سلیمان بنداری. بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمد علی بیضون. [سن]
- وارنر، رکس. (۱۳۸۹). *دانشنامه اساطیر جهان*، ترجمه ابوالقاسم اسماعیل پور، تهران: اسطوره.
- واعظ کاشفی سبزواری، حسین. (۱۳۵۰). *فتوت‌نامه سلطانی*. تصحیح محمد جعفر محبوب. بنیاد فرهنگ ایران. [فت ۲۹]
- همدانی، میر سید علی. (۱۳۸۹). *رساله فتوتیه*. در *فتوت‌نامه: تاریخ، آئین، آداب و رسوم*. نوشته محمد ریاض. تهران: اساطیر. [فت ۱۴]
- همدانی، فاضل خان و دیگران (مترجم). (۱۳۸۰). *کتاب مقدس: عهد عتیق و عهد جدید*. تهران: اساطیر.
- یعقوبی، احمد بن اسحاق. (۱۳۸۲). *تاریخ یعقوبی*. ج ۱. تهران: علمی و فرهنگی. [یع]

References

- Andreasen, N. E. (1981). Adam and Adapa: two anthropological characters. *Andrews University Seminary Studies (AUSS)*, 19(3), 1.
- Apollodorus (1921). *The Library, Volume I: Books 1-3.9 (Loeb Classical Library# 121)*. Frazer, J. G. (trans.). Loeb Classical Library.
- Cassirer, E. (1965). *The Philosophy of Symbolic Forms, Volume 2: Mythical Thought*, trans. Ralph Manheim (New Haven: Yale UP, 1955).
- Charles, R. H. (Ed.). (1913). *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English: with introductions and critical and explanatory notes to the several books*. vol. 1. Oxford University Press, USA.
- Charlesworth, J. H. (Ed.). (1983). *The Old Testament Pseudepigrapha*. (vol. 1). Hendrickson Publishers.
- Charlesworth, J. H. (Ed.). (1985). *The Old Testament Pseudepigrapha*. (vol. 2). Hendrickson Publishers.

- Clay, A. T. (2007). *The Origin of Biblical Traditions: Hebrew Legends in Babylonia and Israel*. Wipf and Stock Publishers.
- De Gamboa, P. S. (2007). *The history of the Incas*. University of Texas Press.
- Diodorus Siculus (1989). Library of History, Volume I: Books 1-2.34. Loeb Classical Library. Translated by Oldfather, C. H. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Eliade, M. (1963) *Myth and Reality*, Trask, W. R. (trans.). harper & row Publishers.
- George, A. (1999). *The Epic of Gilgamesh. A new translation*. Allen Lane the Penguin Press.
- Gevorgyan, K. (2013). Futuwwa varieties and the Futuwwat-nāma literature: An attempt to classify Futuwwa and Persian Futuwwat-nāmas. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 40(1), 2-13.
- Goodman, N. (1978). *Ways of Worldmaking*, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Hesiod (2006). *Theogony: And, works and days*. Schlegel, C., & Weinfield, H. (trans.). University of Michigan Press.
- Heidel, A. (1951). *The Babylonian Genesis: The story of the creation* (vol. 133). University of Chicago Press.
- Leeming, D. A. (2009). *Creation Myths of the World: An Encyclopedia*. (vol. 1). Bloomsbury Publishing USA.
- Linder, P. A. (1991). *The Apocalypse of Adam: Nag Hammadi codex V, 5 considered from its Egyptian background* (vol. 7). University of Lund.
- Neusner, J. (ed.) (2008). *The Jerusalem Talmud: A Translation and Commentary*. Hendrickson Publishers.
- Prince, G. (2012). *Narratology: The form and functioning of narrative* (vol. 108). Walter de Gruyter.
- Pritchard, J. B. (Ed.). (2016). *Ancient Near Eastern texts relating to the Old Testament with supplement*. Princeton University Press.
- Ricoeur, P. (1967). *The symbolism of evil*. Beacon Press.
- Ricoeur, P. (1995). *Figuring the sacred: Religion, narrative, and imagination*. Fortress Press.
- Rodkinson, M. L. (trans.) (2023). *The Babylonian Talmud*, 10 vols., e-book edition, Global Gray.
- Skolnik, F. et al. (eds.) (2007). *Encyclopaedia Judaica*. vol. 1. Detroit: Macmillan Reference USA, 2007. 22 vols.
- Strong, J. (1999). *Strong's Hebrew Dictionary*. USA: AGES Software.
- Sturluson, S. (1916). *The Prose Edda*. Brodeur, A. G. (trans.). American-Scandinavian Foundation.

Widengren, G. (1958). Early Hebrew Myths and Their Interpretation. Hooke, S. (ed.). *Myth, Ritual, and Kingship*, Oxford. Pp. 149-203.

References [In Persian]

- Abu Dawood, Sulayman ibn Ash'ath. (1999/2000). *Sunan Abu Dawood*, edited by Sayyid Muhammad et al. Cairo: Dar al-Hadith. [Sa] [In Persian]
- Ashkuri, Qutb al-Din. (2001). *Mahbub al-Qulub (History of Pre-Islamic Philosophers)*, translated by Sayyid Ahmad Ardakani and edited by Ali Ojabi. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [Ash] [In Persian]
- Afshar, Iraj (ed.). (1993). *Futuwat-Nameh of the Saqqayans*, in *Namvareh of Dr. Mahmoud Afshar*, Vol. 7, pp. 3887–3894. Tehran: Dr. Mahmoud Afshar Endowments Institute. [Fat 32] [In Persian]
- Afshar, Iraj (ed.). (1980). *Futuwat-Nameh of the Ironworkers*, in *Farkhandeh Payam, Memorial of Prof. Dr. Gholamhossein Yousefi*, pp. 25–29. Mashhad: University of Mashhad. [Fat 30] [In Persian]
- Afshari, Mehran (ed.). (2003). *Futuwat-Namehs and Khaksariyeh Treatises (30 Treatises)*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [Fat 90–119] [In Persian]
- Afshari, Mehran (ed.). (2012). *Thirty Unknown Treatises on Futuwat, Craftsmanship, and Qalandari*. Tehran: Cheshmeh. [Fat 56–85] [In Persian]
- Afshari, Mehran (ed.). (2020). *Two Treatises on Futuwat and Sufism in the Safavid and Rufa'iyah Orders*. Tehran: Dr. Mahmoud Afshar Endowment Foundation. [Fat 38–39] [In Persian]
- Afshari, Mehran & Madaeni, Mehdi (ed.). (2009). *Fourteen Treatises on Futuwat and Guilds*. Tehran: Cheshmeh. [Fat 40–53] [In Persian]
- Afshari, Mehran & Morouji, Farzad (introduction, edition, and commentary). (2017). *Treatises on Archery: Ten Treatises on Archery, Bowmanship, and Warfare*. Tehran: Cheshmeh. [Fat 17–28] [In Persian]
- Al-Tusi, Ahmad ibn Muhammad. (1981). *Al-Hadiyah al-Sa'diyah fi Ma'ani al-Wujdiyah (or Sama' and Futuwat)*, translated by Ahmad Mujahid. Tehran: Manouchehri Library. [Fat 4] [In Persian]
- Baba Haji Abdolrahim. (2016). *A Qalandar Treatise Called Adab al-Tariq*, edited by Mehran Afshari. Tehran: Cheshmeh. [Fat 33] [In Persian]
- Bakharzi, Yahya. (1966). *Awraad al-Ahbab wa Fusūs al-Adab*, edited by Iraj Afshar. Tehran University Press. [In Persian]

- Bakharzi, Yahya. (1970). *Khulasah Sharh Ta'arof*, edited by Ahmad Ali Rajai. Tehran: Iran Cultural Foundation. [In Persian]
- Bukhari, Abu Nasr Ahmad ibn Muhammad. (2007). *Taj al-Qasas (Stories of the Prophets)*, introduction and edited by Sayyid Ali Al-Dawood. Tehran: Academy of Persian Language and Literature. [Bukh] [In Persian]
- Bal'ami, Abu Ali. (2001). *Tarikh Bal'ami*, edited by Mohammad Taqi Bahar, with the assistance of Mohammad Parvin Gonabadi. Tehran: Zovar. [Bal] [In Persian]
- Banakati, Fakhr al-Din Abu Sulayman Dawud ibn Abi al-Fadl. (1969). *Tarikh Banakati (Rawdat al-Ula al-Albab fi Ma'rifat al-Tawarikh wa al-Ansab)*, with assistance of Jafar Shoar. Tehran: National Works Association. [Ban] [In Persian]
- Boushanji, Abu al-Hasan ibn Haysam. (2005). *Qisas al-Anbiya*, Muhammad ibn As'ad ibn Abdullah al-Hanafi al-Tustari, edited by Sayyid Abbas Mohammadzadeh. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad. [Bo] [In Persian]
- Biruni, Abu Rayhan. (1998). *Athar al-Baqiyah*, translated by Akbar Danaseresht. Tehran: Amir Kabir. [Bi] [In Persian]
- Darami, Abdullah ibn Abdulrahman. (2000/2002). *Sunan al-Darami*, edited by Hussein Salim Darani. Riyadh: Moroccan Cultural Heritage Center. [Sad] [In Persian]
- Danesh-Pajouh, Mohammad Taqi (ed.). (1976/2535 SH). *Matlub al-Fuqara*, in *Homayi Nameh*, under supervision of Mehdi Mohaqqueq. Tehran: Association of Persian Language and Literature Professors. [Fat 54] [In Persian]
- Danesh-Pajouh, Mohammad Taqi (ed.). (1976/2535 SH). *Faqr Nameh*, in *Homayi Nameh*, under supervision of Mehdi Mohaqqueq. Tehran: Association of Persian Language and Literature Professors. [Fat 55] [In Persian]
- Doroodbashi, Shoja al-Din. (1963). *Jami' al-Hadaya fi 'Ilm al-Ramaya*, edited by Mohammad Taqi Danesh-Pajouh, in *Farhang Iran Zamin*, Vol. 11, pp. 229–279, under supervision of Iraj Afshar. Tehran: Sokhan. [Fat 16] [In Persian]
- Dinawari, Abdullah ibn Muslim ibn Qutaybah. (2002). *Uyun al-Akhbar*, researched by Mohammad Eskandari. Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi. [Qut] [In Persian]
- Dusek, Val. (2014). *Introduction to Philosophy of Technology*, translated by Mostafa Taghavi. Tehran: Defense Industries Educational & Research Institute. [In Persian]

- Farnbagh Dadgi. (2011). *Bundahesh*, translated by Mehrdad Bahar. Tehran: Tous Publications. [In Persian]
- Hamadani, Mir Sayyid Ali. (2010). *Futuwatiyah Treatise*, in *Futuwat-Nameh: History, Rituals, and Customs*, authored by Mohammad Riyaz. Tehran: Asatir. [Fat 14] [In Persian]
- Hamadani, Fazel Khan & others (translators). (2001). *Holy Bible: Old Testament and New Testament*. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Habib Allah Banna. (2014). *Clay Work Treatise: Futuwat-Nameh of Builders*, edited by Arif Nowshahi. Tehran: Academy of Arts. [Fat 120] [In Persian]
- Hassuri, Ali (ed.). (2019). *Chivalry in History*. Tehran: Pardis Danesh. [Fat 86–89] [In Persian]
- Ibn Athir, Izz al-Din. (2004). *Al-Kamil fi al-Tarikh*, translated by Sayyid Hossein Rouhani, Vol. 1. Tehran: Asatir. [Ath] [In Persian]
- Ibn Babawayh, Muhammad ibn Ali. (1992/1994). *Man La Yahduruhu al-Faqih*, edited by Ali-Akbar Ghafari. Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Society of Seminary Teachers of Qom. [Sad] [In Persian]
- Ibn Hanbal, Ahmad ibn Muhammad. (1995/1998). *Musnad al-Imam Ahmad ibn Hanbal*, edited by Amir Ghazban et al. Beirut: Dar al-Risalah. [Ma] [In Persian]
- Ibn Kathir, Imad al-Din Abu al-Fida Isma'il ibn Umar. (1989/2002). *Al-Bidaya wa al-Nihaya*. Beirut: Maktabat al-Ma'arif. [Kath] [In Persian]
- Ibn Nadim, Abu al-Faraj Muhammad ibn Abi Ya'qub. (1987). *Al-Fihrist*, translated by Mohammad Reza Tajaddod. Tehran: Amir Kabir. [Nad] [In Persian]
- Jowzjani, Minhaj al-Din Siraj. (1984). *Tabaqat Nasiri (History of Iran and Islam)*, edited by Abd al-Hayy Habibi. Tehran: Donyaye Ketab. [Joz] [In Persian]
- Jowiri, Muhammad. (2005). *Kulliyat Qisas al-Anbiya (Lives of the Prophets)*. Tehran: Ketabforoushi Islamiyeh. [Jo] [In Persian]
- Kulayni, Muhammad ibn Ya'qub. (1986/1988). *Al-Kafi*, edited by Ali Akbar Ghafari & Mohammad Akhundi. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah. [Kul] [In Persian]
- Kubra, Najm al-Din. (1984). *Adab al-Sufiyyah*, supervised by Masoud Ghasemi. Tehran: Zovar. [In Persian]
- Khan-Mohammadi, Ali Akbar (ed.). (1992). *Futuwat-Nameh of Builders*. *Safheh Journal*, 1(5), pp. 10–15. [Fat 31] [In Persian]
- Khorramshahi, Baha al-Din (translator). (1995). *Quran*. Tehran: Jami & Nilloofar. [Qur] [In Persian]

- Khatib Farsi. (1983). *Qalandar-Nameh of Khatib Farsi or Sirat Jamal al-Din Savji*, edited by Hamid Zarrinkoub. Tehran: Tous. [Fat 15] [In Persian]
- Khandamir, Ghyath al-Din ibn Hammam al-Din. (2001). *Tarikh Habib al-Sir*, with introduction by Jalal al-Din Homayi. Tehran: Khayyam. [Kho] [In Persian]
- Leick, Gundolin. (2006). *Encyclopedia of Ancient Eastern Myths*, translated by Roghieh Behzadi. Tehran: Tahouri. [In Persian]
- Mubarakshah, Muhammad ibn Mansur ibn Sa'id. (1967). *Adab al-Harb wa al-Shaja'ah*, edited by Ahmad Soheili Khansari. Tehran: Iqbal. [Fat 3] [In Persian]
- Mirabedini, Sayyid Abu Taleb & Afshari, Mehran (ed.). (1995). *Qalandariyya: Comprising Four Treatises on Qalandari, Khaksariyeh, Farqeh Ajam, and Eloquence*. Tehran: Fararavan. [Fat 34–37] [In Persian]
- Mirkhwand, Muhammad ibn Khawand Shah ibn Mahmoud. (1996). *Rawdat al-Safa*, refined and summarized by Abbas Zaryab. Vol. 1. Tehran: Elmi. [Mi] [In Persian]
- Mostofi, Mohammad Hassan. (1996). *Zobdat al-Tawarikh*, edited by Behrooz Goudarzi. Tehran: Afshar Yazdi Endowment Foundation. [Mot] [In Persian]
- Mas'udi, Abu al-Hasan Ali ibn Husayn. (1986). *Muruj al-Dhahab wa Ma'adin al-Jawhar*, translated by Abolqasem Payandeh, Vol. 1. Tehran: Elmi va Farhangi. [Ma] [In Persian]
- Muqaddasi, Mutahhar ibn Taher. (1995). *Afarinesh va Tarikh*, introduction, translation, and annotations by Mohammad Reza Shafiei Kadkani. Tehran: Agah. [Maq] [In Persian]
- Mohaqeq, Samad. (1995). *Adam in Sufism*, in *Encyclopedia of Islam*, Vol. 1, under supervision of Kazem Mousavi Bejnordi. Tehran: Center of the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian]
- Muhammad ibn Munawwar. (1953). *Asrar al-Tawhid*, edited by Zabihollah Safa. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Mirfakhraei, Mahshid (translator). (1988). *Pahlavi Narrative: A Text in Middle Persian (Sasanian Pahlavi)*. Tehran: Institute for Cultural Studies and Research. [In Persian]
- Nasiri Siwasi. (1962). *Nasiri Futuwat-Nameh*, edited by Saeed Nafisi, in *Farhang Iran Zamin*, Vol. 10, pp. 225–281, under supervision of Iraj Afshar. [Fat 5] [In Persian]
- Nisaburi, Ibrahim ibn Mansur. (2003). *Qisas al-Anbiya (Stories of the Prophets)*, curated by Habib Yaghmaei. Tehran: Elmi va Farhangi. [Ni] [In Persian]

- Nishaburi, Muslim ibn Hajjaj. (1991/1993). *Sahih Muslim*, edited by Muhammad Fu'ad Abd al-Baqi. Cairo: Dar al-Hadith. [Sam] [In Persian]
- Nasa'i, Ahmad ibn Ali. (1990/1992). *Sunan al-Kubra*, edited by Abdul Ghaffar Sulayman Bandari. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, published by Muhammad Ali Baydoun. [San] [In Persian]
- Qobadiani, Abu Ma'in Nasr Khusraw. (1984). *Jami' al-Hikmatayn*, edited and French & Persian introduction by Mohammad Moein & Henry Corbin. Tehran: Tahouri. [Na] [In Persian]
- Rawandi, Muhammad ibn Ali ibn Sulayman. (1985). *Rahat al-Sudur wa Ayat al-Surur*, edited by Mohammad Iqbal. Tehran: Amir Kabir. [Ra] [In Persian]
- Salmi, Abu Abd al-Rahman. (2010). *Risalah Malamatiyah*, translated by Abbas Goudarzi & Mehri Zare' Mo'idi. *Etelaat Hekmat va Ma'refat*, 12(60), pp. 27–33. [Fat 1] [In Persian]
- Salmi, Abu Abd al-Rahman. (2006). *Chivalry and Chivalrous Men: Al-Futuhah*, translated by Qasem Ansari. Qazvin: Hadith Emrooz. [Fat 2] [In Persian]
- Semnani, Ala al-Dowleh. (1987). *Treatise on Futuwat*, translated by Qasem Ansari. *Ma'aref Journal*, 3, pp. 19–36. [Fat 13] [In Persian]
- Siyar, Pirouz (translator). (2014). *Old Testament: Based on the Jerusalem Bible (Vol. 1: Torah)*. Tehran: Hermes. [In Persian]
- Siyar, Pirouz (translator). (2008). *New Testament: Based on the Jerusalem Bible*. Tehran: Hermes. [In Persian]
- Shahrzuri, Shams al-Din Muhammad ibn Mahmud. (2010). *Nuzhat al-Arwah wa Rawdat al-Afrah (History of Philosophers)*, translated by Maqsoud Ali Tabrizi. Tehran: Elmi va Farhangi. [Shz] [In Persian]
- Shahrestani, Abu al-Fath Muhammad ibn Abdulkarim. (1982). *Tawdhih al-Milal (Al-Milal wa al-Nihal)*, translated by Mostafa Khalghdad Hashemi, with introduction, footnotes, editing, and commentary by Sayyid Mohammad Reza Jalali Naeini. Tehran: Iqbal. [She] [In Persian]
- Sarraf, Morteza (ed.). (1973). *Treatises of Chivalrous Men: Comprising Seven Futuwat-Namehs*, introduction and French summary by Henry Corbin. Tehran: French Institute for Scientific Research in Iran. [Fat 6–12] [In Persian]
- Tabari, Muhammad ibn Jarir. (1973). *Tarikh al-Rusul wa al-Muluk*, translated by Abolqasem Payandeh, Vol. 1. Tehran: Iran Cultural Foundation. [Tab] [In Persian]

- Tusi, Muhammad ibn Hasan. (1986/1988). *Tahdhib al-Ahkam*, edited by Hasan al-Mousavi Khorsan. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah. [Taw] [In Persian]
- Tabrizi, Mirza Muhammad Razi. (2019). *Zinat al-Tawarikh*, edited by Ali-Asghar Rajabi. Tehran: Arman Pazhoohan. [Tab] [In Persian]
- Tirmizi, Muhammad ibn Isa. (1998/2000). *Al-Jami' al-Sahih wa Huwa Sunan al-Tirmidhi*, edited by Ahmad Muhammad Shakir. Cairo: Dar al-Hadith. [St] [In Persian]
- Tha'labi, Ahmad ibn Muhammad ibn Ibrahim al-Nisaburi. (n.d.). *Qisas al-Anbiya al-Musamma 'Ara'is al-Majaliss*. Beirut: Dar al-Ma'rifah. [Tha] [In Persian]
- Warner, Rex. (2010). *Encyclopedia of World Myths*, translated by Abolqasem Esmaeilpour. Tehran: Ostureh. [In Persian]
- Wa'iz Kashfi Sabzevari, Hussein. (1971). *Sultani Futuwat-Nameh*, edited by Mohammad Jafar Mahjoob. Iran Cultural Foundation. [Fat 29] [In Persian]
- Ya'qubi, Ahmad ibn Ishaq. (2003). *Tarikh Ya'qubi*, Vol. 1. Tehran: Elmi va Farhangi. [Ya] [In Persian]

استناد به این مقاله: رحمانیان، احمد. (۱۴۰۴). تقلیل اسطوره انسان-پیدایی به اسطوره پیدایش تکنولوژی در فتوت‌نامه‌های فارسی، فصلنامه علمی حکمت و فلسفه، ۲۱(۸۲)، ۹۵-۱۴۶. doi: 10.22054/wph.2025.83829.2280

Hekmat va Falsafeh (Wisdom and Philosophy) is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.